

บทที่ ๒

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๓๘๔-๒๔๑๗

ก่อนที่เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในเชียงใหม่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ นั้น ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันเนื่องมาจากการเข้ามาอำนาจของชาติตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษได้ขยายอำนาจและผลประโยชน์เข้ามามีบทบาทในไทย โดยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของไทย และพยายามชักชวนให้ไทยเปิดประตูการค้ากับอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๓๖๔ อังกฤษสามารถเจรจาให้ราชสำนักกรุงเทพฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทำสัญญาทางไมตรีและการค้าได้สำเร็จ คือสนธิสัญญาเบอร์นี มีพ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ มาก ในช่วงเวลานี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการค้าต่างประเทศของไทยทั้งทางด้านการเพิ่มปริมาณของการค้าและการเพิ่มความหลากหลายของสินค้า^๑ ต่อมาเมื่อมีชาวตะวันตกเข้ามาค้าขายมากขึ้นทำให้เกิดปัญหาเรื่องการศาลและการผูกขาดการค้า จึงมีการทำสนธิสัญญากับชาติตะวันตกขึ้นใหม่ คือสนธิสัญญาเบาริงในปี พ.ศ. ๒๓๘๘ ซึ่งสนธิสัญญานี้ก่อให้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลงในเชียงใหม่ด้วย นอกจากผลประโยชน์ทางการค้าแล้ว ชาติตะวันตกยังได้นำคริสต์ศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในกรุงเทพฯ ด้วย และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๑๐ ก็มีการขยายขององค์กรศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ขึ้นไปเชียงใหม่

ในบทนี้จะชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเชียงใหม่อันเนื่องมาจากปัจจัยภายนอก อันได้แก่การเข้ามาทำป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษ การขยายตัวทางการค้าในลานนาไทย การเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านี้จะก่อให้เกิด

^๑ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่และใบเรือ, หน้า ๘๘.

ความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ของราชสำนักกรุงเทพฯ กับเชียงใหม่โดยแต่เดิมกรุงเทพฯ จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองการปกครองภายในประเทศราชเชียงใหม่ เมื่อปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นก่อให้เกิดปัญหาเป็นกรณีพิพาทระหว่างคนในบังคับอังกฤษและเจ้านายเชียงใหม่ ทำให้รัฐบาลอังกฤษเรียกร้องให้ราชสำนักกรุงเทพฯ เข้าไปจัดการปกครองประเทศราชลานนาไทยโดยตรง ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนภายหลัง พ.ศ. ๒๔๑๗ แล้ว

การติดต่อรหว่างเชียงใหม่กับอังกฤษ

อังกฤษเริ่มเปิดการติดต่อกับเชียงใหม่เป็นครั้งแรกเมื่อโทมัส ซามูเอล (Thomas Samuel) ผู้แทนจากบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเข้ามาติดต่อกองการค้าในคริสศตวรรษที่ ๑๗ ต่อจากนั้นไม่ปรากฏว่ามีการติดต่อกันอีก จนกระทั่งเมื่ออังกฤษทำสงครามกับพม่าครั้งที่ ๑ ได้ลงนามในสนธิสัญญาสงบศึก ชื่อสนธิสัญญายันดาโป ใน พ.ศ. ๒๓๖๔ ทำให้อังกฤษได้เข้าครอบครองหัวเมืองมอญของพม่า อันได้แก่เมืองมะริด ทวาย ตะนาวศรี มีผลทำให้เขตแดนของอังกฤษในพม่าเข้ามาประชิดกับเขตแดนของเชียงใหม่ โดยมีเส้นทางติดต่อกองแม่น้ำเมย ซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำสาละวิน อันเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างเชียงใหม่กับพม่า มีหลักฐานชี้ให้เห็นว่าภายหลังที่อังกฤษได้หัวเมืองมอญแล้ว ได้มีเจ้านายในหัวเมืองลานนาไทยส่งหนังสือไปยังข้าหลวงอังกฤษที่ตะนาวศรีขอเป็นมิตรไมตรีด้วย^๑ แต่ก็ไม่มีการติดต่อกองอังกฤษไปยังหัวเมืองลานนาไทย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๗๑ พระเจ้านครลำพูนบุญมาได้ส่งหนังสือไปถึงข้าหลวงอังกฤษที่มะละแหม่ง เชื้อเชิญให้ข้าราชการอังกฤษเดินทางมายังเมืองลำพูน ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๓๗๒ ดร. ริชาร์ดสัน (Dr. Richardson) พร้อมด้วยพ่อค้าชาวพื้นเมืองอีก ๑๒ คน ได้ออกเดินทางมาเพื่อสร้างมิตรและติดต่อกองค้าขาย เพราะเมื่อ ดร. ริชาร์ดสัน เดินทางมาถึงลำพูน ได้เห็นว่ามิไค กระปือมากมาย จึงขอซื้อโคกระปือ เพื่อไปเป็นเสบียงเลี้ยงกองทัพอังกฤษที่มะละแหม่ง เจ้านายเมืองลำพูนก็ยินยอมให้มีการขายโค กระปือให้กับอังกฤษซึ่งได้ผลกำไรมา^๒ ในเวลาต่อมา ดร. ริชาร์ดสันได้เดินทางเข้ามาในลำพูน เดินทางต่อไปถึงลำปาง

^๑ Nigel J. Brailey, Ibid, p 62.

^๒ Ibid., pp. 63-64.

เชียงใหม่อีกครั้ง เช่นใน พ.ศ. ๒๓๗๗, ๒๓๗๘, ๒๓๘๒ นอกจาก วัตถุประสงค์เพื่อการค้า
โค กระบือแล้วข้าหลวงอังกฤษที่ตะนาวศรียังต้องการให้มีการสำรวจดินแดนลานนาไทยและ
รัฐฉานเพื่อใช้เป็นเส้นทางการค้าที่จะไปค้าขายกับจีนทางตอนใต้ด้วย^๑

ต่อมาเมื่อมีการขยายตัวการทำป่าไม้ในเขตแดนพม่า นั้น คนในบังคับอังกฤษได้เดิน
ทางเข้ามาทำป่าไม้ตามเขตแดนลานนาไทยด้วย การเข้ามาของคนในบังคับอังกฤษในลานนาไทย
กับพม่านั้น เดินทางข้ามแม่น้ำสาละวินเท่านั้น ก็ถึงเขตแดนพม่าแล้ว ซึ่งสะดวกกว่าการติดต่อ
ระหว่างกรุงเทพฯกับลานนาไทยเสียอีก เพราะการเดินทางไปกรุงเทพฯ ต้องล่องเรือไปตาม
แม่น้ำปิง แม่น้ำนี้ไหลเชี่ยวมากเพราะไหลผ่านพื้นที่สูงชันประกอบด้วยทิวเขาและหุบเขา มี
เกาะแก่งตามลำน้ำมากมาย ต้องใช้เวลาตั้งแต่ ๓ สัปดาห์ถึง ๓ เดือน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับน้ำ
ในแม่น้ำ ถ้าในฤดูฝนน้ำก็เอ่อล้นฝั่งสะดวกในการเดินเรือ ถ้าเป็นฤดูแล้งน้ำแห้งต้องล่องเรือ
ผ่านหาดทรายอันยาวเหยียดและเกาะแก่งมากมาย ซึ่งทำให้เสียเวลาและไม่สะดวกในการเดินทาง^๒
เมื่อราชสำนักกรุงเทพฯ ได้ทำสัญญาเบาริงกับอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ อันเป็นการรับรอง
ฐานะและเสรีภาพในทางการค้าของอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ ก็ยิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่
คนกลุ่มนี้มากขึ้น ทำให้มีการเข้ามาของคนในบังคับอังกฤษในลานนาไทยมากขึ้น เมื่อสภาพทาง
การปกครองของลานนาไทยมิได้เปลี่ยนแปลงไปเพื่อรองรับการเข้ามาของคนในบังคับอังกฤษ เช่น
ทางด้านการศึกษา ทำให้คนในบังคับอังกฤษที่เข้ามาในลานนาไทยเกิดกรณีพิพาทกับเจ้านายชั้น
จนเป็นเหตุให้ราชสำนักกรุงเทพฯ เข้ามาจัดการปกครองลานนาไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏอยู่ในวิทยานิพนธ์ของพรพรม จงวัฒนา เรื่องกรณีพิพาท
ระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑล
พายัพ^๓

^๑Journal of the Asiatic Society, No. 58, October, 1836.

^๒A.Cecil Carter. ed. The Kingdom of Siam, p. 231.

^๓วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗, ๒๓๐ หน้า.

การเข้ามาทำป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษในเชียงใหม่

บริเวณหัวเมืองมอญที่อังกฤษได้ยึดครองจากพม่า นั้น เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้สักที่มีค่ามาก อังกฤษจึงได้ดำเนินการค้าไม้ขึ้น โดยจัดตั้งโรงเลื่อยที่บริเวณเมืองมะละแหม่ง ตัดต้นสักตามลุ่มน้ำสาละวินในเขตแดนหัวเมืองมอญ เอาไปเลื่อยเป็นไม้กระดานส่งไปขายต่างประเทศ^๑ ซึ่งเป็นการเริ่มต้นทำกิจการป่าไม้ของชาวอังกฤษในพม่า การที่เขตแดนของอังกฤษในพม่าประชิดกับชายแดนของเชียงใหม่อันอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้สักเช่นกัน ทำให้คนในบังคับอังกฤษอพยพเข้ามาทำป่าไม้ในเชียงใหม่ ปรากฏหลักฐานในเอกสารรัชกาลที่ ๓ ว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔ มีหนังสือเจ้าพระยาจักรีมาถึงเมืองเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูนและเมืองตากว่า พวกมอญ พม่า อังกฤษเคยซื้อไม้ตามเขตชายแดนเมืองเหล่านี้โดยขอเข้าไปตัดไม้ขอนสักในป่าเขาใหญ่ แม่น้ำสองยาง แม่น้ำยวม แขวงเมืองตาก เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน ส่งหนังสือมาฟ้องที่กรุงเทพฯ ว่า ได้เสียเงินให้พวกหัวเมืองเหล่านี้แล้ว แต่พวกหัวเมืองเหล่านี้ให้ตัดบ้างไม่ให้ตัดบ้าง จึงมีตราให้เมืองทั้งหมดนี้จัดการซื้อขายไม้ขอนสักอย่าให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันกับพวกพม่า มอญ อังกฤษได้^๒

ต่อมาในสมัยพระเจ้ามโหตรประเทศเจ้าเมืองเชียงใหม่ลำดับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๘๔-๒๓๘๗) ปรากฏหลักฐานชัดเจนที่ทำให้เห็นว่า มีการเข้ามาทำป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษอย่างแน่นอนแล้ว โดยในปี พ.ศ. ๒๓๘๔ มีการทำสัญญาตกลงกันระหว่างเจ้าเมืองเชียงใหม่กับข้าหลวงอังกฤษที่ตะนาวศรี เรื่องการกำหนดเงินค่าต่อไม้ตามหลักฐานว่า ถ้าไม้ขนาด ๘, ๙, ๑๐ ก่ำ (๑ ก่ำ ๒๑ ซม.) จะต้องเสียค่าต่อ ๑ รูปี ไม้ขนาด ๑๑, ๑๒, ๑๓ ก่ำ

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยายุทธและพระยาราชเสนา, เทศาภิบาล, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอรุณกรัวี (สงวน ศตะริต-อรุณกรัวีสุนทร) ๔ ตุลาคม ๒๕๐๓ ม.ป.ป., หน้า ๖๖.

^๒ หวณ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๔ เลขที่ ๑๔ สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาเชียงใหม่ เรื่องบอกข่าวเมืองอังวะรบกับอังกฤษ.

เสี้ยค่าตอ ๒ รูปี และไม้ขนาด ๑๔, ๑๕, ๑๖ เสี้ยค่าตอ ๓ รูปี^๑ หลังจากสมัยพระเจ้ามโหตร-
ประเทศ การทำป่าไม้ในเชียงใหม่ยิ่งขยายตัวมากขึ้น เห็นได้จากในปี พ.ศ. ๒๔๐๔ ข้าหลวง
อังกฤษประกาศว่าเมืองมะละแหม่ง เป็นเมืองท่าสำคัญของการค้าไม้สัก ซึ่ง ๔๕ % ของจำนวน
ไม้สักทั้งหมดมาจาก เขตแดนเมืองเชียงใหม่^๒

ในตอนแรกป่าไม้ยังไม่มีความสำคัญมากนัก เพราะมิได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ ป่าไม้
ซึ่งขึ้นในเขตการปกครองของเมืองใดถือเป็นทรัพย์สินของเจ้าเมืองนั้น เมื่อมีการเข้ามาทำ
ป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษในเชียงใหม่ก็คงเข้ามาขออนุญาตเจ้าเมือง ซึ่งเจ้าเมืองคง
แจกจ่ายป่าไม้ให้กับเจ้านายบุตรหลานด้วย เมื่อขออนุญาตเจ้านายจะเขียนใบอนุญาตในใบลาน
ให้ไว้แก่ผู้รับทำป่าไม้ และไม่มีข้อสัญญาใด ๆ นอกจากอนุญาตให้ตัดไม้ในป่าที่ตำบลนั้น ๆ โดย
ผู้รับเข้าป่าต้องเสี้ยค่าตอไม้ให้แก่เจ้าของป่า การเก็บเงินค่าตอไม้นั้น เมื่อถึงเวลาฤดูฝน
เจ้าของป่าส่งเจ้าพนักงานของตนออกไปเก็บเงินค่าตอจากผู้ตัดฟันไม้ตามกำหนด แล้วนำเอาเงิน
มาให้เจ้าของป่า เจ้าของป่าจะนำเงินเหล่านั้นขึ้นถวายเจ้าเมือง ๆ จึงแบ่งเงินจำนวนนั้นออก
เป็นสามส่วน ส่วนหนึ่งเป็นของเจ้าของป่า ส่วนหนึ่งให้กับเจ้าพนักงานผู้เก็บค่าตอ อีกส่วนหนึ่ง
เป็นของเจ้าผู้ครองนคร^๓

บริเวณที่คนในบังคับอังกฤษเข้ามาทำป่าไม้คงเป็นบริเวณทางด้านตะวันตกของเมือง
เชียงใหม่ เพราะบริเวณที่ทำป่าไม้ต้องเป็นบริเวณที่อยู่ใกล้แม่น้ำหรือลำธารที่ไหลลงสู่แม่น้ำ
สาละวินได้สะดวก อันได้แก่บริเวณเมืองยวม อันมีแม่น้ำยวม ซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำเมยไหลลงสู่
แม่น้ำสาละวิน ซึ่งจะทำให้ไม้ขนสักไหลล่องลงไปถึงเมืองมะละแหม่งได้ สำหรับเจ้าของป่าไม้นั้น

^๑Burney Paper Vol4part I (India Secret Consultation Vol 23.
No. 130), p. 81.

^๒Nigel J. Brailey, Ibid., p. 122.

^๓กษ., รัชกาลที่ ๕ ม. ๑๖/๑๐ รายงานพระองค์เพ็ญเสด็จตรวจ
การป่าไม้ ๑ พฤษภาคม ๑๒๒- ๔ พฤษภาคม ๑๒๒

เป็นของเจ้านายบุตรหลานสายตระกูลของพระเจ้ามโหตรประเทศ ภายหลังตกเป็นมรดกของลูกหลานพระเจ้ามโหตรประเทศ คือเจ้าบัวทิพ เจ้าคำหล่อ เจ้ามหาพรหม เจ้าราชบุตรสุริยวงษ์ เจ้าอุสา ซึ่งเป็นบุตรและธิดาของพระเจ้ามโหตรประเทศทั้งสิ้น เมื่อเจ้าทั้งหกนี้ถึงแก่กรรมได้ตกเป็นมรดกของเจ้าราชสัมพันธ์วงษ์ บุตรชายเจ้าบัวทิพ เจ้าจอมเมืองบุตรเจ้าคำหล่อ เจ้าจอมมารดาทิพเกษรหลานเจ้ามหาพรหม เจ้าทิพเนตรบุตรเจ้ามหาเทพ เจ้าสุคันธาบุตรเจ้าราชบุตรสุริยวงษ์ เจ้าดาราทหลานเจ้าอุสา^๑ (ดูรายละเอียดสายกำเนิดของเจ้านายต่าง ๆ เหล่านี้จากตารางสายตระกูลทั้ง ๔)

หลังจากเจ้าเมืองเดิมถึงแก่กรรม ป่าไม้ในบริเวณที่ได้อนุญาตให้เข้าทำไม้ นั้นตกเป็นมรดก เมื่อเจ้าเมืองใหม่ขึ้นมามีอำนาจ ก็มีสิทธิอย่างเต็มที่ในการอนุญาตให้คนในบังคับอังกฤษเข้ามาทำป่าในบริเวณที่เดิมหรือป่าใหม่ก็ได้ เห็นได้ว่าในสมัยพระเจ้ากาวิโรศ ๓ (พ.ศ. ๒๓๙๙-๒๔๑๓) มีการขยายบริเวณการทำป่าไม้ออกไปอีก เช่นป่าแม่ปาย ป่าแม่ฮ่องสอน ซึ่งตกเป็นมรดกของเจ้าทิพไกรสรบุตรพระเจ้ากาวิโรศ ในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ มีป่าแม่แหะ ป่าท่าสองยาง ป่าท่าต่าฝิ่ง ซึ่งจะตกเป็นมรดกต่อมาของเจ้าอินทวิโรศเจ้าเมืองเชียงใหม่ลำดับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๔๔๔-๒๔๕๔) เจ้าคาราและเจ้าราชบุตรน้อยชิตติยะ บุตรพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ล้วนป่าแม่เมยนั้นผลประโยชน์ในป่านี้จะเป็นของเจ้านายที่ขึ้นเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่^๒

การทำป่าไม้เมื่อคนในบังคับอังกฤษเข้ามาทำสัญญาตัดฟันไม้ล่องลงตามแม่น้ำสาละวินถึงเมืองมะละแหม่ง อังกฤษก็ตั้งด่านเก็บภาษีไม้ซุงซึ่งเป็นภาษีที่ทำรายได้ให้อย่างมาก โดย ไม้ซุงล่องไปตามแม่น้ำสาละวินประมาณปีละ ๓๕,๐๐๐ ท่อน ในขณะที่แม่น้ำเจ้าพระยามีซุงล่องลงมาไม่เกินปีละ ๑,๐๐๐-๒,๐๐๐ ท่อน^๓

^๑ กจข., รัชกาลที่ ๕ ม. ๑๖/๑๐, เรื่องเดียวกัน.

^๒ กจข., รัชกาลที่ ๕ ม. ๑๖/๑๐, เรื่องเดียวกัน.

^๓ Report by Mr. Edwardes respecting Chiangmai and oth Teak Districts of Siam, 1875.

ผลกระทบต่อการเข้ามาทำป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษต่อสังคม เชียงใหม่

การขยายตัวของชุมชนหรือเมืองใหม่เป็นการชั่วคราว บริเวณสำคัญที่ทำป่าไม้ของเมืองเชียงใหม่ คือบริเวณทางด้านตะวันตก และตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองเชียงใหม่ เพราะเป็นดินแดนที่มีแม่น้ำสายเล็ก ๆ เช่น แม่น้ำปาย แม่น้ำเมย แม่น้ำยวม ไหลลงสู่แม่น้ำสาละวิน ทำให้สามารถล่องไม้ลงไปได้ถึงเมืองมะละแหม่ง การเข้ามาทำป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษ ก่อให้เกิดการขยายตัวของชุมชนในแถบนี้เป็นการชั่วคราว เมื่อไม่มีไม้เหลือในป่าบริเวณเหล่านี้ที่ตัดได้ พวกคนในบังคับอังกฤษก็จะย้ายไปอยู่ที่อื่น เมื่อเข้ามาทำป่าไม้ก็มีเมืองขึ้นซึ่งแต่ก่อนเมืองเหล่านี้ เช่น เมืองยวม เมืองขุนยวม เมืองปาย เมืองแม่ฮ่องสอน เมืองยวมเป็นเมืองหน้าด่านมีคนอาศัยอยู่น้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นพวกกระเหรี่ยง ในสมัยที่ ริชาร์ดสัน เดินทางเข้ามาในเมืองยวม พ.ศ. ๒๓๗๒ มีคนอาศัยอยู่ในเมืองเพียง ๑๐-๑๒ ครอบครัวเท่านั้น ต่อมาเมื่อมีการเข้ามาทำป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษ จากบันทึกของ Mr. Edwards ซึ่งเดินทางมาเมืองยวมในปี พ.ศ. ๒๔๑๘ ว่า เมืองยวมมีคนในบังคับเข้ามาทำป่าไม้เกือบ ๒๐๐ คน ผู้รับประมูลทำไม้รายใหญ่มีช้างประมาณ ๑๐๐ ตัว และมีลูกจ้างส่วนใหญ่เป็นพวกขมุ , ชาวเขาที่เข้ามาจากเมืองหลวงพระบาง คนในบังคับส่วนใหญ่เป็นพม่า ไทยใหญ่ การที่พวกคนในบังคับมักอยู่ตามเมืองที่ทำป่าไม้^๑ จึงไม่น่ามีผลกระทบต่อตัวเมืองเชียงใหม่แต่อย่างใด ในเมืองยวม เมืองขุนยวม จะมีพวกพ่อค้าเร่ซึ่งเข้ามาจากเขตพม่า เข้ามารั้งร้านค้าชั่วคราวเพื่อขายสินค้าให้กับคนในบังคับ สินค้าที่ขายนั้นเป็นพวกเสื้อผ้าเช็ดสีขาว ผ้าไหม ผ้าเช็ดหน้า เครื่องเงิน เกลือ และของใช้อื่น ๆ อีกมาก นอกจากนี้พวกพ่อค้าเร่ก็นำเอาสิ่งของต่าง ๆ เหล่านี้ไปตระเวนขายตามหมู่บ้านพวกกระเหรี่ยงใกล้เมืองยวม พ่อค้าเร่ที่มาค้าขายในเมืองแถบนี้เดินทางมาจากเมืองมะละแหม่ง ขนสินค้าจากมะละแหม่งมาขายโดยเฉพาะพ่อค้าเงี้ยวหรือไทยใหญ่ เป็นพ่อค้าที่ชำนาญในการค้าขายมาก^๑

แต่การขยายตัวของเมืองพวกนี้เป็นการชั่วคราว เมื่อป่าไม้มีไม้ไม่พอ คนในบังคับอังกฤษก็ค่อย ๆ ย้ายไปทำป่าไม้ในแถบอื่น ๆ เช่น ป่าแม่รัต ป่าแม่แจ่ม ป่าแม่ตื่น ซึ่งเป็น

^๑Report by Mr. Edwards respecting Chiangmai and other Teak Districts of Siam, 1875.

แม่น้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำปิง ทำให้เมืองเหล่านี้หมดความสำคัญไป เช่น เมืองยวม ในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ที่ ฮอยส์ ฮอลเล็ต (Holt S.Hallet) เดินทางไปถึงนั้นปรากฏว่าไม่มีคนในบังคับ อังกฤษทำป่าไม้อยู่เลย^๑ ดังนั้น การทำป่าไม้ของเมืองเชียงใหม่ในบริเวณทางด้านตะวันตก เริ่มค่อยหมดความสำคัญลง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๒๗ และมีการขยายตัวของการทำป่าไม้แถบ บริเวณป่าที่มีแม่น้ำลำธารไหลลงสู่แม่น้ำปิงจึงจะสะดวกในการล่องไปยังกรุงเทพฯ

การทำป่าไม้กับผลกระทบต่อไพร่และเจ้านายเมืองเชียงใหม่

สำหรับไพร่ การทำป่าไม้ในช่วงแรกนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าการทำป่าไม้ มีความสัมพันธ์กับไพร่ แต่ปรากฏหลักฐานสมัยรัชกาลที่ ๕ ตอนต้น จากรายงานของ มิสเตอร์ เอ็ดเวิร์ด (Mr. Edwardes) ปี พ.ศ. ๒๔๑๘ อ้างว่า การทำป่าไม้ใช้แรงงาน ของพวกขมุ มิได้ใช้แรงงานของไพร่ในเชียงใหม่ ฉะนั้นการทำป่าไม้น่าจะมีผลกระทบต่อไพร่ น้อยมาก^๒

ส่วนเจ้าเมืองและเจ้านายนั้น การทำป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษ เป็นการเพิ่มพูน รายได้ของเจ้านายให้มากขึ้น จากการเก็บค่าต่อไม้ ในระยะแรก ๆ ของการทำป่าไม้นั้น ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าเจ้ามีรายได้จากค่าต่อไม้เท่าใด ปรากฏหลักฐานตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๑๘ ที่ทำให้เห็นถึงรายได้ของเจ้าจากค่าต่อไม้ จากตารางดังกล่าวนี้

การทำป่าไม้ยังก่อให้เกิดความขัดแย้งในหมู่เจ้านายเมืองเชียงใหม่ ตำแหน่งเจ้าเมือง กลายเป็นตำแหน่งที่สำคัญอันนำมาซึ่งผลประโยชน์ต่าง ๆ เช่น เจ้าเมืองจะได้รับผลประโยชน์ จากค่าต่อไม้หนึ่งในสามของค่าต่อไม้ทั้งหมด อำนาจในการให้เข้าป่าแก่คนในบังคับอังกฤษ

^๑Holt S.Hallet, Ibid, p.30-31.

^๒

อุททยานิพนธ์ฉบับนี้ หน้า ๗๕.

ตารางแสดงรายชื่อบุคคล จำนวนไม่สมบูรณ์ เงินค่าตอบแทนระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๖

ตำแหน่งประจำตัว	ชื่อบุคคล	จำนวนไม่สมบูรณ์	ค่าตอบแทน	จำนวนส่วนแบ่ง	จำนวนส่วนแบ่ง	เงินค่าตอบแทนเป็น	เงินค่าตอบแทนเป็น	เงินค่าตอบแทนเป็น	เงินค่าตอบแทนเป็น	รวมเงินค่าตอบแทนไม่สมบูรณ์
จ.ศ. ๑๒๓๔	แม่เมย	๕๖๕๗ ตรี	๖ ๓๖๖	๕ ๓๖๖	๒๑๕๕๕๕๕๕	๒ ๓๖๖	๑๒๓๔๕๖๗๘๙	๑๔๕๖๗๘๙๐	๑๖๗๘๙๐๑๒๓	๑๖๗๘๙๐๑๒๓
	ท่าสาย	๓๐๐๐ ตรี	๗ ๓๖๖	๕ ๓๖๖	๑๕๐๐๐๐	๒ ๓๖๖	๑๐๐๐๐๐๐๐	๑๒๓๔๕๖๗๘๙	๑๔๕๖๗๘๙๐	๑๖๗๘๙๐๑๒๓
	แม่เมย	๘๑๕๓ ตรี	๘ ๓๖๖	๕ ๓๖๖	๑๕๐๕๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๓ ๓๖๖	๑๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๘๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐
	แม่เมย	๒๕๕๓ ตรี	๙ ๓๖๖	๕ ๓๖๖	๑๕๒๕๕๓๔๕๖๗๘๙๐	๓ ๓๖๖	๑๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๘๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐
	แม่เมย	๑๐๕๒๕๕ ตรี	๖ ๓๖๖	๕ ๓๖๖	๑๕๑๐๕๒๕๕๖๗๘๙๐	๓ ๓๖๖	๑๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๘๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐
	แม่เมย	๑๕๒๓๕๕ ตรี	๖ ๓๖๖	๕ ๓๖๖	๑๕๑๕๒๓๕๕๖๗๘๙๐	๓ ๓๖๖	๑๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๘๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐
	แม่เมย	๑๕๒๓๕๕ ตรี	๖ ๓๖๖	๕ ๓๖๖	๑๕๑๕๒๓๕๕๖๗๘๙๐	๓ ๓๖๖	๑๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๘๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐
	แม่เมย	๑๕๒๓๕๕ ตรี	๖ ๓๖๖	๕ ๓๖๖	๑๕๑๕๒๓๕๕๖๗๘๙๐	๓ ๓๖๖	๑๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๘๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐
	แม่เมย	๑๕๒๓๕๕ ตรี	๖ ๓๖๖	๕ ๓๖๖	๑๕๑๕๒๓๕๕๖๗๘๙๐	๓ ๓๖๖	๑๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๘๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐
	แม่เมย	๑๕๒๓๕๕ ตรี	๖ ๓๖๖	๕ ๓๖๖	๑๕๑๕๒๓๕๕๖๗๘๙๐	๓ ๓๖๖	๑๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๘๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐	๑๙๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐

นาย. ตรีภักดิ์ อ.บ. ๕๕/๕๕ นาย. ตรีภักดิ์ อ.บ. ๕๕/๕๕

ตารางแสดงรายชื่อบ้าน (ต่อ)

คำหวัดประจำปี	ชื่อบ้าน	จำนวนไม้ ขอนแก่น	คำหวัด	จำนวนส่วนแบ่ง เงินค่าหวัดเป็นของ เจ้านายท้าวพระยา	จำนวนส่วนแบ่ง เงินค่าหวัดเป็น ของแผ่นดิน	ปีหนึ่งรวมไม้ ขอนแก่น คัม	รวมเงินแถบคำหวัดไม้
จ.ศ. ๑๒๔๐	แม่แยะ	๕๖๖ คัม	๗ แถบ	๕ แถบ ๒๗๕๐	๒ แถบ ๑๑๕๒		
	แม่เมย	๑๓๗๓ คัม	๖ แถบ	๕ แถบ ๕๕๕๒	๒ แถบ ๒๗๕๖		แผ่นดิน ๓๕๐๗๖
	เมืองปาย	๒๒๕๔ คัม	๖ แถบ	๓ แถบ ๖๕๕๕	๓ แถบ ๖๕๕๕	๑๕๖๒๕	๕๕๕๖
	ท่าตาสั่ง	๕๕๗ คัม	๗ แถบ	๕ แถบ ๒๒๕๕	๒ แถบ ๕๑๕		เจ้าป่า ๕๕๕๕๑
	แม่ฮ่องสอน	๕๑๓๓ คัม	๖ แถบ	๓ แถบ ๑๒๓๕๕	๓ แถบ ๑๒๓๕๕		
	และเมืองปาย						
จ.ศ. ๑๒๕๑	แม่แยะ	๓๐๖๖ คัม	๗ แถบ	๕ แถบ ๑๕๓๓๐	๒ แถบ ๖๑๓๒		
	เมืองปาย	๕๕๕๗ คัม	๖ แถบ	๓ แถบ ๑๐๓๕๑	๓ แถบ ๑๐๓๕๑		แผ่นดิน ๒๗๕๖๖
	ท่าตาสั่ง	๕๕๐๐ คัม	๗ แถบ	๕ แถบ ๕๖๐๐	๒ แถบ ๑๕๕๑	๑๑๐๑๕	๗๐๐๗
	แม่เมย	๑๒๕๓๓ คัม	๖ แถบ	๕ แถบ ๕๐๑๒	๒ แถบ ๒๕๖๖		เจ้าป่า ๕๒๒๗๐
	แม่เจ้าแลละ	๒๓๒๕๕ คัม	๖ แถบ	๓ แถบ ๖๕๕๗	๓ แถบ ๖๕๕๗		
	แม่สุลิน						
จ.ศ. ๑๒๕๒	เมืองยวม	๕๗๓๕ คัม	๖ แถบ	๕ แถบ ๒ ๕๗๓๕	๖ ๕๗๓๕	๕๗๓๕	แผ่นดิน ๕๓๐๐
จ.ศ. ๑๒๕๓				๓๐๑๐๓ แถบ ๕ ๕๗๓๕	๕ ๕๗๓๕		เจ้าป่า ๓๐๑๐๕

ตารางแสดงรายชื่อป่า (ต่อ)

จังหวัดประจำตัว	ชื่อป่า	จำนวนไร่	คำขอ	จำนวนส่วนแบ่ง	เงินค่าขอเป็นของ	จำนวนส่วนแบ่ง	เงินค่าขอเป็น	ของแผ่นดิน	ของแผ่นดิน	พร้อมเงินแลกเปลี่ยน
จ.ศ. ๑๒๕๓	แม่แยะ	๒๖๓๔ ไร่	๗ ไร่	๕ ไร่	๑๕๓๕๕	๒ ไร่	๕๓๕๕	๑๓๕๕๕	๑๒๒๕๕	แม่สิน ๑๕๓๕๑ ๒ ไร่
	เมืองยวม	๕๕๗๑ ไร่	๖ ไร่	๕ ไร่	๒ ไร่	๕๕๐๕	๑๕๐๕	๑๕๐๕	๑๒๓๕๑	
	ท่าตาสั่ง	๕๑๕ ไร่	๗ ไร่	๕ ไร่	๑๕๕๕	๒ ไร่	๑๕๓๕	๑๒๒๕๕	แม่สิน ๑๕๓๕๑ ๒ ไร่	
	แม่เมย	๑๒๑๖ ไร่	๖ ไร่	๕ ไร่	๑๕๖๕	๒ ไร่	๑๕๖๕	๑๒๓๕๑		
	เมืองปาย	๑๕๗๐ ไร่	๖ ไร่	๓ ไร่	๑๕๗๐	๓ ไร่	๑๕๗๐	๑๒๓๕๑	แม่สิน ๑๕๓๕๑	
	แม่เมย	๕๕๕ ไร่	๖ ไร่	๕ ไร่	๑๕๕๖	๒ ไร่	๑๕๗๐	๑๒๓๕๑		
จ.ศ. ๑๒๕๕	ท่าตาสั่ง	๑๖๕๕ ไร่	๗ ไร่	๕ ไร่	๑๕๕๕	๒ ไร่	๑๕๕๕	๑๒๓๕๑	แม่สิน ๑๕๓๕๑	
	แม่แยะ	๓๓๒๗ ไร่	๗ ไร่	๕ ไร่	๑๖๖๕	๒ ไร่	๑๖๖๕	๑๒๓๕๑		
	แม่สะเรียง	๑๕๕๕ ไร่	๗ ไร่	๕ ไร่	๑๗๕๕	๒ ไร่	๑๗๕๕	๑๒๓๕๑	แม่สิน ๑๕๓๕๑	
	แม่เมย	๓๑๒๓ ไร่	๖ ไร่	๕ ไร่	๑๒๕๗	๒ ไร่	๑๒๕๗	๑๒๓๕๑		
	เมืองปาย	๑๐๐๐ ไร่	๖ ไร่	๓ ไร่	๑๐๐๐	๓ ไร่	๑๐๐๐	๑๒๓๕๑	แม่สิน ๑๕๓๕๑	
	แม่เมย	๓๑๒๓ ไร่	๖ ไร่	๕ ไร่	๑๒๕๗	๒ ไร่	๑๒๕๗	๑๒๓๕๑		

อีกทั้งผลประโยชน์ที่ได้จากการผลผลิตในป่า เป็นต้นว่า ป่าผึ้ง^๑ ความขัดแย้งที่เห็นได้ชัดเจน คือ ปัญหาการขึ้นมาเป็นเจ้าของเมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๓๙๗ พระเจ้าเชียงใหม่มโหตรประเทศ ถึงแก่พิราลัย นายน้อยมหาพรหมเป็นบุตรชาย เกิดการทะเลาะวิวาทกับพระยาอุปราชา และ พระยาบุรีรัตน ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในตอนต่อไป

นอกจากความขัดแย้งในหมู่เจ้านายด้วยกันแล้ว การเข้ามาของคนในบังคับอังกฤษ ยังก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้านายกับคนในบังคับ เมื่อมีการเข้ามาทำการป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษมากขึ้น ทำให้เกิดการแก่งแย่งแข่งขันกันในการเข้าป่าไม้ จึงทำให้มีการตัดสินใจโดยเสียเงินพิเศษนอกจากค่าต่อไม้เป็นค่าเปิดป่า ถ้าผู้ใดให้ค่าเปิดป่าสูงสุดผู้นั้นจะได้สิทธิในการทำไม้ในป่านั้น^๒ นอกจากนี้การทำป่าไม้นั้นการทำสัญญาไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอน เจ้าของป่าซึ่งเป็นเจ้านายมักถือเอาอำนาจจะเปิดสัญญาที่ทำไว้ก่อน เมื่อมีผู้ให้ผลประโยชน์มากกว่าก็ทำสัญญาซ้ำซ้อนขึ้นอีก เป็นการให้สัมปทานสองคนในป่าเดียวกัน หรือการให้สัมปทานโดยไม่ทราบว่าป่าเป็นของผู้ใดบ้าง มีเนื้อที่แค่ไหน มิได้มีการวางแผนที่แน่นอน อีกทั้งเจ้าเมืองมักถือว่าป่าไม้เป็นของตนทั้งหมด จึงอนุญาตให้คนในบังคับเข้าไปทำทั้ง ๆ ที่เจ้าของเดิมให้ผู้อื่นเข้าทำแล้ว บางครั้งเจ้าของป่าต้องการหลีกเลี่ยงการชำระค่าต่อไม้ให้แก่เจ้าเมือง จึงไม่แจ้งให้เจ้าเมืองทราบ เจ้าเมืองไม่ทราบก็ทำสัญญาให้ผู้อื่นเข้าตัดฟัน นอกจากนี้สัญญาที่ทำนั้นไม่กำหนดเวลาแน่นอน ขึ้นอยู่กับเจ้าของป่าจะเลิกหรือต่อสัญญาเมื่อใดก็ได้เมื่อเกิดการพิพาทขึ้น เจ้าเมืองถือตนเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดสั่งลงโทษห้ามทำป่าไม้ จับตัวคนในบังคับคุมขังไว้ เป็นเหตุให้เกิดการฟ้องร้องกันโดยกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ เข้ามาบีบบังคับทำให้เกิดการเรียกร้องค่าเสียหายจากเจ้านายสูงเกินความเป็นจริง

^๑ กจย., ร. ๕ ต. ๔๐/๓ รายงานหลวงประเทืองคดี.

^๒ กระทรวงเกษตร, ประวัติกรมป่าไม้ในรอบ ๓๒ ปี, หน้า ๒.

ก่อนกระทำสนธิสัญญาเบาริงนั้น ปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการเข้ามาทำป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษนั้นไม่เป็นปัญหารุนแรงนัก เพราะพวกคนในบังคับยอมตัวอ่อนน้อมต่อเจ้านายเพื่อที่จะให้ได้สัมปทานป่าไม้เมื่อเกิดคดีความขึ้นก็ยอมเสียเปรียบหรือประณีประนอมเสีย แต่ภายหลังเมื่อราชสำนักกรุงเทพฯ ทำสัญญาเบาริงแล้ว คนพม่า มอญ ไทยใหญ่ ถือเป็นคนบังคับอังกฤษ จึงเรียกร้องสิทธิตามสัญญา ขอความคุ้มครองจากกงสุลอังกฤษ เมื่อเห็นว่าเสียผลประโยชน์ จึงเกิดการเรียกร้องให้ราชสำนักกรุงเทพฯ เข้ามาจัดการกับกรณีพิพาทระหว่างเจ้านายกับคนในบังคับ

จากสนธิสัญญาเบาริง ข้อ ๒ ว่า "ว่าแต่บรรดาการงานของคนที่อยู่ในบังคับอังกฤษซึ่งเข้าอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร ก็ต้องฟังบังคับบัญชาของกงสุลที่เข้ามาตั้งอยู่ ณ กรุงเทพฯ กงสุลจะได้ทำตามหนังสือสัญญานี้..." กงสุลจะรักษากฎหมายการค้าขาย และกฎหมายที่จะห้ามปรามมิให้คนที่อยู่ในบังคับอังกฤษทำผิดล่วงเกินกฎหมายของอังกฤษกับไทยที่มีอยู่แล้ว และจะมีต่อไปข้างหน้า ถ้าคนที่อยู่จะเกิดวิวาทกันขึ้นกับคนในบังคับไทย กงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะปรึกษาชำระตัดสินคนอยู่ในบังคับอังกฤษทำผิด กงสุลจะทำโทษตามกฎหมายอังกฤษ คนอยู่ในบังคับไทยทำผิดไทยจะทำโทษตามกฎหมายเมืองไทย^๑

ผลของสนธิสัญญาเบาริงที่ได้ระบุไว้ในข้อ ๒ มีส่วนในการอำนวยผลประโยชน์ให้แก่อังกฤษและคนในบังคับในหัวเมืองลานนาไทยเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะเมื่อคนในบังคับอังกฤษเข้ามาอนุญาตในการทำป่าไม้ โดยยอมเสียเงินค่าตัดฟันไม้ให้แก่เจ้าของป่าและพระเจ้าเชียงใหม่การวิโรธฯ ซึ่งมีอำนาจลทธิษาคดที่จะอนุญาตให้ตัดไม้ในเขตของเชียงใหม่ได้ ต่อมาเมื่อมีการขอสัมปทานกันมากขึ้น จึงเกิดการแก่งแย่งทำป่าไม้ และไม่ยอมรับอำนาจของพระเจ้าเชียงใหม่ในกรณีที่ดินจะเสียผลประโยชน์ จึงก่อให้เกิดกรณีพิพาทกันขึ้น พวกคนในบังคับได้รับ

^๑ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย, สนธิสัญญาและความตกลงข้อภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ, เล่ม ๑, พ.ศ. ๒๑๖๐-๒๔๑๒, พระนคร ๒๔๑๑), หน้า ๒๔.

คำแนะนำจากนายความในพม่า ให้ทำเรื่องราร้องทุกข์ต่อกงสุลอังกฤษ ณ กรุงเทพฯ และ
กงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ ก็เป็นใจช่วยเหลือ โดยทำการร้องเรียนต่อราชสำนักกรุงเทพฯ ให้
เรียกค่าปรับจากพระเจ้าเชียงใหม่เป็นค่าเสียหาย

กรณีพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้านายเชียงใหม่และคนในบังคับอังกฤษนั้น พอจะแบ่ง
เป็น ๔ ลักษณะได้ดังนี้คือ

๑. การใช้อำนาจของเจ้านายในการเก็บริบสิ่งของคนในบังคับอังกฤษ เช่น
มองสวยยานโจทหาว่า เจ้าเชียงใหม่ให้หนังสือสัญญากับมองสวยยานไปตัดไม้ห้วย
แม่สะเรียง มองสวยยานตัดไม้ได้ ๔๐๐ ตัน ได้ตัดไม้ฮัก ๖๐๐ ตัน กานไม้ไผ่ ๓,๐๐๐ ตัน
อยู่มาเจ้าเมืองเชียงใหม่ริบเอาหนังสือสัญญา แล้วจับตัวมองสวยยานจำคุกไว้ ให้ท้าวคำมวงคล
ตัดเอาไม้ที่กานไผ่ ๓๐๐๐ ตัน และไม้ฮัก ๖๐๐ ตันที่ตัดแล้วเป็น ๓๖๐๐ ตันขายเสีย แล้วริบเอา
ช้างและสิ่งของคิดเป็นเงิน ๘๐๕๒๑ แถบ ๒ สลึง (๑ แถบเท่ากับ ๗๕.๘๐ สตางค์) เมื่อถาม
ท้าวคำมวงคลให้การว่า เจ้าเชียงใหม่^{ใหม่}ให้ท้าวคำมวงคลลากไม้มองสวยยานเพียง ๓๐๐ ตัน ตัดไม้
กาน ๒๕๐ ตัน เป็น ๕๕๐ ตัน ขายครั้งนี้เป็นเงิน ๑๔๔๐๐ แถบเอามาส่งเจ้าเชียงใหม่ แล้ว
ตัดไม้กานขายอีกครั้ง ๒๐๐ ตัน เป็นเงิน ๔๖๐๐ แถบ เอามาส่งเจ้าราชบุตร รวมไม้ ๗๕๐ ตัน
เป็นเงิน ๑๘,๖๐๐ แถบ^๑

มองยังชิน กล่าวหาว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ มองยังชินให้มองยังดินดูแลท่าป่าไม้
เมืองยวม มองย้าดินท่าไม้ ๗๐ ตัน แล้วก็ไม้ท่า มองย้าชินมอบให้มองเต๋อ มองหมูท่าต่อ
ตัดไม้ได้ ๑๗๘ ตัน รวมเป็นไม้เก่าใหม่ ๒๔๘ ตัน กับทรัพย์สินของคิดเป็นเงิน ๑๘,๔๕๔ แถบ
เจ้ากาวิโรศ เจ้าอุบลวรรณา เจ้านุญนำเมืองเชียงใหม่ แสนหลวงพ่อเมืองยวม ท้าวสิทธิ
ท้าวเสมอใจเก็บริบเอาไม้และสิ่งของไว้ จึงขอเรียกค่าเสียหายกับค่าป่วยการ ๓๖๕๐๒ แถบ
รวมเป็นเงิน ๕๔๓๕๓ แถบ^๒

^๑ หมายเหตุ. จดหมายเหตุการณ์ที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๓๑ เลขที่ ๓๒๔๐ midt ๑๔๖/๖๐

สำนวนความของมองสวยยานกล่าวโทษพระเจ้าเชียงใหม่เรื่องป่าไม้.

มองพากล่าวหาว่าตัวเองได้เข้าส่วนทำป่าไม้กับมองมงก็ได้อีก ๔๐๕ ตัน มองมงก็ตายแล้ว พระเจ้ากาวิโรรสुरิยวงศ์ให้หนานโปหงผู้ที่เป็นพระยาเกียร หนานณ ธิบไปรับเอาไม้ของมองมงก็ ๔๐๕ ตัน ที่ยังไม่ได้เสียค่าต่อไว้ เมื่อสืบพยานได้ความว่ามองมงก็มีไม้เพียง ๒๐๐ ตัน กงสุลหัตถ์สินให้เสียเงิน ๒๔๐๐ รูปี เกินราคาไม้ ความรายนี้ พระยาราชาวรานุฎ พระยาจำแลนบตีได้แย้งว่าพระเจ้ากาวิโรรสुरิยวงศ์จึงได้ให้หนานโปหาไปเอาไม้มา ซึ่ง กงสุลอังกฤษหัตถ์สินให้เมืองเชียงใหม่เสียเงินนั้นไม่ถูกต้อง แต่กงสุลไม่ฟัง

๒. เจ้านายเมืองเชียงใหม่ทำผิดสัญญา เช่น

มองสวายการฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายจากพระเจ้าเชียงใหม่ว่าทำผิดสัญญา ขายไม้ของตนให้แก่คนอื่นโดยราชบุตร (นายขนานสุริยวงศ์ บุตรพระเจ้าเชียงใหม่มหิตรประเทศ) เป็นเจ้าของป่าเมืองยวม ได้ให้มองสวายการเข้าตัดฟันไม้ได้โดยเสียเงินค่าต่อไม้ ต่อมา มีพวกยางแดงเข้าโจมตีและยึดครองเมืองยวม มองสวายการหนีไปอยู่มะละแหม่ง ไม่ได้จ่ายเงินค่าป่วยการให้เจ้าราชบุตรถึง ๓ ปี จน พ.ศ. ๒๔๐๔ มองสวายการกลับมายังเชียงใหม่ ปรากฏว่าพระเจ้ากาวิโรศฯ อนุญาตให้นายลีแนน (Lenaine) เข้าทำไม้ในป่าเมืองยวมแทน^๑

คดีมองสวายการนี้แสดงให้เห็นถึงข้อบกพร่องหลายประการเกี่ยวกับการทำป่าไม้ในสมัยนั้นเป็นอย่างดี เช่นการให้เข้าทำป่าไม้โดยปราศจากกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ดังที่มองสวายการได้อ้างสิทธิในป่าไม้ของเจ้าราชบุตรทั้ง ๆ ที่ได้ขาดการติดต่อไปตั้ง ๓ ปี นอกจากนี้คดีมองสวายการยังแสดงให้เห็นถึงการใช้อำนาจของเจ้าเมืองเชียงใหม่ที่มีอย่างกว้างขวาง คืออำนาจในการยินยอมหรืออนุญาตให้บุคคลที่ตนเองพอใจเข้าทำกิจการป่าไม้ในป่าของเจ้านายคนอื่นได้โดยพลการ โดยที่ให้นายลีแนนเข้าทำป่าไม้ของเจ้าราชบุตรที่มองสวายการเคยเข้าไปทำอยู่ เมื่อเกิดการโต้เถียงขึ้นว่าทำไมเจ้าเชียงใหม่จึงรับเอาไม้ของมองสวายการพระเจ้าเชียงใหม่แก้ว่าเป็นเจ้าเมืองจะทำอะไรก็ได้ตามใจชอบ^๒

หิวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๑ เลขที่ ๔๘ ความเรื่องป่าไม้ระหว่างเจ้าเชียงใหม่กับมองสวายการ.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

คดีมองสวยฮัด กล่าวหาว่าได้รับหนังสืออนุญาตทำไม้จากนายหนานมหาเทพ นายหนานธรรมลังกาไปทำป่าไม้เมืองยวมแล้ว แต่เจ้าอุปราชได้ขายป่าไม้นี้ให้มองละซอ ๆ ได้แย่งเอาไม้ของมองสวยฮัดไป ๑๑๔๘๒ ต้น^๑ คดีนี้เป็นตัวอย่างชี้ให้เห็นว่าเจ้านายให้สัญญาป่าไม้ซ้ำซ้อนกัน

๓. เจ้านายเมืองเชียงใหม่ใช้อำนาจตัดสินลงโทษคนในบังคับที่เข้ามาทำป่าไม้ เช่นคดีมองสวยมงบกล่าวหาว่าพระเจ้ากาวิโรศฯ ให้ท้าวคำเอาตัวมองสวยมงบไปจำคุกไว้ ๖ ปี เมื่อสอบถามเจ้าอุปราช เจ้าอุปราชไม่ยอมรับ แต่มีพยานคือ มองใจคยยืนยันว่ามองสวยมงบถูกจำคุกที่เมืองเชียงใหม่จริง กงสุลจึงตัดสินให้เสียเงิน ๔๐๐๐ รูปี^๒

คดีมององกล่าวหาว่าพระเจ้ากาวิโรศสุริยวงษ์ให้พระยาเทพสิงเอาตัวมององจำตรวนไว้ ๓ เดือน มององนั้นเป็นลูกจ้างของมองยามะมาก่อน กงสุลจึงตัดสินให้เสียเงินค่าจ้างให้มองยามะ ๔๐๐ รูปี และเงินค่าทำขวัญ ๑๐๐๐ รูปี^๓

๔. เจ้านายเมืองเชียงใหม่ทำสงครามกับพวกกะเหรี่ยงยางแดง ทำให้ทรัพย์สินชีวิตของคนในบังคับอังกฤษเสียหาย เช่น

กรณีแม่กะตอนใน พ.ศ. ๒๔๑๒ ปิรเวทชายแดนของเชียงใหม่แถบแม่น้ำสาละวินถูกพวกกะเหรี่ยงยางแดงเข้าปล้น เจ้านายเชียงใหม่จึงแต่งกองทัพตอบโต้และเข้าโจมตีบริเวณแม่กะตอน ซึ่งเป็นที่อยู่ของคนในบังคับอังกฤษ กวาดต้อนเอาผู้คน ช้างม้าและทรัพย์สินต่าง ๆ กลับมาเชียงใหม่ ทำให้เกิดการฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายจากโจทก์ที่เป็นผู้เสียหาย ในกรณีนี้หลายคดี เช่นคดีมองสวยโน มองสวยพะละ มองยิด มองยา มองเย ฟ้องกล่าวโทษเจ้าอุปราช ผู้ว่าราชการเมือง นายบุญทวงษ์ว่าที่เจ้าอุปราช เจ้าราชบุตร นายหนานชิน

^๑ หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๓๑ เลขที่ ๓๒๔๙ มัดที่ ๑๔๖/๓๔ ความเรื่องพม่าต้องชุกคนในบังคับฟ้องเจ้าอุปราชเจ้าเมืองเชียงใหม่.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓

หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๓๑ เลขที่ ๓๒๔๐ มัดที่ ๑๔๖/๖๐ ส่วนนวนความมองสวยยานกล่าวโทษเจ้าเมืองเชียงใหม่ร้ายป่าไม้.

นายน้อยคำคง นายน้อยบุญทวงศ์ นายน้อยปัญญา และเจ้านายท้าวพระยาอื่น ๆ รวม ๓๑ คน ว่าฆ่าฟันลูกจ้าง ลูกหนี้ของตนที่บ้านแม่กระตอนตาย ทำให้โจทก์เสียหายผลประโยชน์ เรียกค่าเสียหาย ๔๑,๐๐๐ รูปี^๑

คดีความในลักษณะต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ ทำให้เกิดการฟ้องร้องเป็นคดีความเรียกค่าเสียหายจากเจ้านายเชียงใหม่เป็นเงินจำนวนมาก จากหลักฐานว่าคดีความที่ฟ้องร้องทั้งหมด ๔๒ เรื่อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๐๑-๒๔๑๖ ตุลาการได้ตัดสินยกฟ้องเสีย ๓๑ เรื่อง อีก ๑๑ เรื่อง นั้นปรากฏว่าเจ้านายได้ทำผิดจริงตามข้อกล่าวหา จึงตัดสินให้ชำระเงินรวมทั้งสิ้น ๔๖๖,๐๑๔ รูปี เป็นเงิน ๓๗๒๘๑๒ บาท (๑ รูปีเท่ากับ ๘๐ สตางค์) เจ้าเมืองเชียงใหม่ซึ่งขณะนั้นคือ เจ้าอินทริชยานนท์ได้ขอผิดผ่อนชำระเพียงครึ่งเดียวก่อน ส่วนที่เหลือจะชำระภายในหกเดือน แต่กงสุลอังกฤษไม่ยอมรับข้อเสนอนี้ จึงบังคับให้พระเจ้าเชียงใหม่ชำระทั้งหมด มิฉะนั้นก็ต้องจ่ายค่าดอกเบี้ย ราชสำนักกรุงเทพฯ ไม่ยินยอม^๒ ดังนั้น จึงให้พระเจ้าอินทริชยานนท์จ่ายค่าเสียหาย ๑๕๐,๐๐๐ รูปี (๑๒๐,๐๐๐ บาท) ราชสำนักกรุงเทพฯ ให้ยืมเงิน ๓๑๐,๐๐๐ รูปี (๒๔๘,๐๐๐ บาท) ในเงื่อนไขว่าต้องจ่ายคืนในเวลา ๗ ปี พร้อมกับดอกเบี้ยในรูปไม้ขนนก ๓๐๐ ท่อนต่อปี ซึ่งไม่เกี่ยวกับบรรณาการที่ต้องส่งประจำทุก ๓ ปี^๓

การที่ต้องจ่ายเงินค่าปรับให้แก่คนในบังคับอังกฤษเป็นจำนวนมากนี้ ก่อให้เกิดความอ่อนแอในอำนาจทางเศรษฐกิจของเจ้าเมือง และการเกิดกรณีพิพาทกับคนในบังคับอังกฤษนี้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อโครงสร้างอำนาจการเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งแต่เดิมนั้นเจ้านายมีอำนาจเด็ดขาด และสามารถดำรงอยู่ได้เมื่อไม่มีอำนาจที่ใหญ่กว่ามาท้าทาย เมื่อมีการเข้ามาของคนในบังคับอังกฤษและก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้น เป็นการเผชิญหน้ากับอำนาจที่เหนือกว่ามาก ทั้งในด้านกำลังและแสนยานุภาพ ทำให้โครงสร้างอำนาจเดิมนั้นต้องถูกกระทบและมีการเปลี่ยนแปลงในอำนาจลดน้อยลงเรื่อย ๆ

^๑ หมาย, รัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๓๒ เลขที่ ๒๖๗๘ ส่วนนวนความเรื่องภาษีอากรไม้ขนนกหลายเรื่อง.

^๒ รัตนพร เศรษฐกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

^๓ Nigel J. Brailey, Ibid., p. 191.

การขยายตัวทางการค้าในเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๓๗๒-๒๔๔๐

เมื่อพระยาการวิไลได้ตั้งเมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๓๓๔ แล้วนั้น นบ้านเมืองอยู่ในลักษณะมั่นคง คงมีพวกพ่อค้าจากที่ต่าง ๆ ซึ่งเดิมเคยเดินทางเข้ามาค้าขายกับเชียงใหม่ในสมัยอยุธยา นั้น เช่นพวกพ่อค้าเจี๊ว พ่อค้าจีนฮ่อ พ่อค้าจากหลวงพระบาง เวียงจันทร์ เมืองน่าน พ่อค้าพม่า พ่อค้ามอญ และพ่อค้าจากอยุธยาเดินทางเข้ามาค้าขายกับเชียงใหม่^๑ ในสมัยก่อนการเข้ามาของ ดร.ริชาร์ดสัน พ.ศ. ๒๓๗๒ นั้น มีหลักฐานว่ามีพวกพ่อค้าจีนฮ่อเดินทางเข้ามาค้าขายกับเชียงใหม่แล้ว โดยในช่วงที่ ดร.ริชาร์ดสันเดินทางมาถึงเมืองลำพูน พ.ศ. ๒๓๗๒ ได้ทราบว่าพ่อค้าจีนฮ่อจากญวนนานลงมาค้าขายกับลานนาไทยทุกปี จึงรออยู่ที่ลำพูน แต่พวกจีนฮ่อจะมาถึงลำพูนในต้นเดือนกุมภาพันธ์ ริชาร์ดสันรอไม่ไหวจึงเดินทางกลับไปก่อน^๒

สินค้าที่พ่อค้าจีนฮ่อจากญวนนานนำเอามาขายในเชียงใหม่ ลำพูน ลำปางนั้น เช่นพวกผ้าไหม ผ้าซาติน ผ้ากำมะหยี่ ผ้าขนสัตว์ พวกหม้อที่ใช้หุงต้มอาหารมาขายแล้วนำเอาฝ้ายและพวกของป่าขึ้นไป ส่วนใหญ่สินค้าที่พวกพ่อค้าจีนฮ่อนำมาขายนั้นคงขายให้กับพวกเจ้านาย

เมื่อริชาร์ดสันเดินทางมาที่ลำพูน พ.ศ. ๒๓๗๒ นั้น ทำให้เกิดการติดต่อการค้าระหว่างลำพูนกับมะละแหม่งโดยเมื่อริชาร์ดสันเดินทางกลับไป เจ้าเมืองลำพูนได้ส่งข้าราชการพร้อมด้วยไพร่ ๕๐ คน คูมัวควาย ๓๐๐ ตัวและช้างไม้ทราบจำนวนแน่นอน ลงไปขายที่มะละแหม่ง เพราะอังกฤษต้องการเนื้อสัตว์เพื่อเลี้ยงกองทัพที่มะละแหม่ง ต่อมากการค้าวัวควายกับมะละแหม่งขยายไปในเชียงใหม่และลำปางด้วย

ในช่วงต้นมีพ่อค้าจีนฮ่อเดินทางมาค้าขายเฉพาะที่ลานนาไทย มิได้เดินทางลงไปถึงมะละแหม่ง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ ดร.ริชาร์ดสันได้เดินทางไปเชียงใหม่ได้พบกองคาราวานของพ่อค้าจีนฮ่อ ประกอบด้วยพ่อและม้าบรรทุกสิ่งของประมาณ ๒๐๐ ตัว มาค้าขายที่เชียงใหม่

^๑ อุษณีย์ ธงไชย, 'ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนา พ.ศ. ๑๘๓๔-๒๓๑๐,' หน้า ๘๑-๘๓.

^๒ Woodman Dorothy, The Making of Burma, (London: The Cresset Press, 1962), p. 103.

ดร. ริชาร์ดสัน จึงได้ชักชวนพ่อค้าจีนฮ่อลงไปค้าขายที่เมืองมะละแหม่ง^๑ ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๓๗๘ พ่อค้าจีนฮ่อได้เดินทางไปถึงมะละแหม่ง และในปี พ.ศ. ๒๓๗๙ ข้าหลวงตะนาวศรี ส่งร้อยเอกแมตคราวน์ เดินทางผ่านเชียงใหม่ขึ้นไปสำรวจชายแดนจีนถึงเมืองเชียงตุง เชียงรุ่ง เพื่อขอติดต่อทางการค้ากับจีน แต่ไม่ประสบความสำเร็จ^๒

11/1/0:25

การติดต่อค้าขายกับเมืองมะละแหม่งนั้น พ่อค้าจีนฮ่อ พ่อค้าจีนเงี้ยวมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการนำเอาสินค้าอุตสาหกรรมของอังกฤษไปขายในลานนาไทย แต่เดิมพวกพ่อค้าจีนฮ่อใช้พ่อและม้าเป็นพาหนะในการเดินทางนำสินค้ามาขายเป็นสินค้าพื้นเมืองจากยูนนาน เช่นฝิ่น ชีผึ้ง มันท่อ หม้อทองเหลือง ผ้าไหม หมวกฟาง แล้วแลกเปลี่ยนกับเกลือ ทหาก ฝ้าย ที่ลานนาไทยนำไปขายที่รัฐฉาน^๓ เมื่อพ่อค้าจีนฮ่อเดินทางลงมาค้าขายที่มะละแหม่งก็ได้แวะขายสินค้าที่เอามาให้กับลานนาไทย แล้วซื้อสินค้าในลานนาไทย เช่นพวกของป่า ไร่ควาย ลงมาขายที่มะละแหม่ง แล้วซื้อสินค้าอุตสาหกรรมเช่นพวกเกลือ ผ้า นำมาขายในลานนาไทย ชื่อของในลานนาไทยเช่นฝ้าย เกลือ ทหากไปขายที่รัฐฉานโดยเฉพาะที่เมืองเชียงตุง นอกจากนี้ยังมีพวกค้าเงี้ยว ซึ่งใช้วัวต่างเป็นพาหนะนำเอาสินค้าประเภทเดียวกันมาขายเหมือนพวกพ่อค้าจีนฮ่อ

✓ นอกจากจะมีพ่อค้าจีนฮ่อ พ่อค้าเงี้ยว พ่อค้าคนในบังคับอังกฤษ เช่นมอญ พม่าที่ขึ้นมาค้าขายในลานนาไทย ในปี พ.ศ. ๒๔๑๗ มีเอกสารที่แสดงให้เห็นว่ามีพวกคนจีนเดินทางเข้ามาค้าขายและเป็นเจ้าภาษีผูกขาดสินค้าในลานนาไทยในเชียงใหม่ สินค้าออกที่สำคัญคือ ครั่ง กลายเป็นสินค้าที่ถูกผูกขาดโดยชาวจีน ซึ่งได้จ่ายเงินจำนวน ๔๐๐ ปอนด์ให้แก่เจ้าราชวงศ์เมืองเชียงใหม่แล้วได้สิทธิในการผูกขาดสินค้า ประชาชนต้องขายครั่งให้แก่ผู้มีสิทธิผูกขาด ผู้ที่ผูกขาดก็ซื้อครั่งจากประชาชนในราคาเท่ากับหนึ่งในสี่ของราคาจริงที่ขายมากเป็นสินค้าอีกอย่างหนึ่ง ที่เชียงใหม่ส่งออกไปขายทางรัฐฉาน ลำปาง ตากและเป็นสินค้าที่มีการผูกขาด

^๑Journal of Asiatic Society of Bengal, Vol. 58, 1836, pp. 697-8.

^๒Woodman, Dorothy, Ibid., p. 12.

^๓Holt S. Hallet, Ibid., pp. 210-213.

โดยคนจีนจ่ายเงินค่าผูกขาดหมากนี้ให้แก่เจ้าอุปราชเมืองเชียงใหม่จำนวน ๑๐๐๐ ปอนด์ต่อปี แล้วจีนนั้นก็บังคับให้ประชาชนขายหมากแห้งให้แก่ตนในราคาที่สูงกว่านี้มาก เมื่อชาวจีนที่ผูกขาดสินค้าหมากนี้ จะนำไปขายได้ในราคาที่สูงกว่านี้มาก^๑ คนจีนที่ได้ผูกขาดสินค้าต่าง ๆ นี้ ส่วนใหญ่เป็นคนจีนที่ขึ้นมาจากเมืองตาก มาค้าขายโดยเอาสินค้าอุตสาหกรรมของอังกฤษ เกลือ มาจากตากหรือระแหง แล้วนำเอาสินค้าออกจากเชียงใหม่คือ ครั่ง หมาก เมียง สีเสียด เขาสัตว์ หนังสัตว์ ล่องลงไประแหงอาจส่งไปขายกรุงเทพฯ หรือขายที่มะละแหม่งก็ได้ แต่ส่วนใหญ่ถ้าเป็นสินค้าที่พวกพ่อค้าชาวจีนนำเอาลงไปขายที่กรุงเทพฯมากกว่า

สินค้าเข้ามาในเชียงใหม่ พ่อค้าจีนก็มีบทบาทสำคัญในการนำเข้ามา เช่น เกลือ ปลาเค็ม กะปิ ส่วนสินค้าอุตสาหกรรมของอังกฤษเช่นผ้าพับ ผ้าดิบ ผ้าเช็ดหน้า ผ้าไหม สินค้าพวกนี้ก็จะถูกผูกขาดโดยพ่อค้าชาวจีนขึ้นอีกโดยจ่ายเงินให้แก่เจ้าเมืองเชียงใหม่เป็นรายปี พ่อค้าที่นำสินค้าประเภทนี้มาขายในเชียงใหม่ต้องขายให้พ่อค้าจีนที่ผูกขาดคนเดียว สินค้าเข้ามาในเชียงใหม่ ประมาณปีละ ๓๐,๐๐๐ ปอนด์ ปริมาณสินค้าเข้าส่วนใหญ่มักเป็นสินค้าที่ส่งมาจากกรุงเทพฯ * ในลำปางและลำพูน ก็มีพ่อค้าจีนเข้ามาผูกขาดสินค้าและการเก็บภาษีเช่นกัน พ่อค้าจีนทั้งในลำปาง ลำพูนและเชียงใหม่เป็นผู้มีบทบาทการค้าในตัวเมืองมาก มีร้านค้าของพ่อค้าจีนมากมายทั้งสามเมือง อีกทั้งพ่อค้าจีนเหล่านี้จะเป็นคนกุมเส้นทางการค้าระหว่างลานนาไทยกับกรุงเทพฯ พ่อค้าจีนฮ่อและพ่อค้าเจียวนั้น เป็นพ่อค้าเร่ที่เดินทางไปค้าขายตามเมืองต่าง ๆ ไม่ได้ตั้งห้างร้านแน่นอนเหมือนพวกพ่อค้าจีน

ส่วนการค้าภายในท้องถิ่นคือระหว่างเมืองต่าง ๆ ในลานนาไทยหรือภายในอาณาเขตเมืองเชียงใหม่ นั้น มีพ่อค้าท้องถิ่นเรียกว่า พ่อค้าวัวต่าง ซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน มีอาชีพทางการทำนา ทำไร่ จะประกอบการค้าขายหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว จะมีพ่อค้าวัวต่างในบางหมู่บ้านที่มีลักษณะพิเศษ เช่นหมู่บ้านที่ค้าเมียง อันได้แก่หมู่บ้านป่าจิว หมู่บ้านป่าซ้อง อำเภอตอยสะเก็ด

^๑Report by Edwards, 1875.

จังหวัดเชียงใหม่ หมู่บ้านป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยพ่อค้าจะใช้วัวต่าง
รับจ้างบรรทุกเมียง เป็นพ่อค้าเมียงและไปค้าขายกับต่างหมู่บ้าน^๑

เส้นทางการค้าที่สำคัญ ๒ เส้นทาง คือ

๑. เส้นทางการค้า ระหว่างมะละแหม่ง-ลานนาไทย-รัฐฉาน-ยูนนาน เส้นทางนี้
เป็นเส้นทางการค้าระหว่างประเทศ กองคาราวานจีนซื้อจากยูนนานและพ่อค้าเงี้ยวจากรัฐฉาน
เดินทางผ่านลานนาไทยไปซื้อสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มะละแหม่ง นอกจาก
พ่อค้าจีนซื้อและเงี้ยวแล้วยังมีพ่อค้าชาติอื่น ๆ คือพ่อค้าพม่า แยกปากีสถาน^๒ พวกนี้ส่วนใหญ่
เป็นพ่อค้าเร่ไม่ได้ตั้งร้านค้าแน่นอนเหมือนพ่อค้าคนจีน พ่อค้าเร่เหล่านี้บางครั้งเดินทางเข้าไป
ในลาวและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย^๓ การค้าสายนี้แม้สอดคล้องที่จังหวัดตากนับว่าเป็นค่าน
การค้าที่สำคัญ ส่วนเชียงใหม่เป็นเมืองศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญ^๔

เส้นทางการค้าที่กองคาราวานของพ่อค้าจีนซื้อใช้เป็นประจำ แบ่งออกเป็น ๒ สาย
คือ^๕

ก. เส้นทางการค้าระหว่างยูนนาน-เชียงตุง-เชียงราย-เชียงใหม่ โดยผ่านทางแม่สรวย
เวียงป่าเป้า แม่ชะจวน คอยสะเก็ด จนถึงเชียงใหม่

^๑ ชูสิทธิ์ ชูชาติ, พ่อค้าวัวต่าง : ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของ
ประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๔๘-๒๕๐๓), กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ.

^๒ Jame McCathy, Surveying and Exploring in siam, (London:
John Murray, 1900), p. 104.

^๓ Ibid.

^๔ Holt S. Hallet, Ibid., p. 104.

^๕ Ibid. p. 213.

ข. เส้นทางระหว่างยูนนาน-เชียงตุง-เปียงราย-พะเยา-แพร่-อุตรดิตถ์

พ่อค้าจีนฮ่อและพ่อค้าเงี้ยว จะซื้อสินค้าในลานนาไทยอันได้แก่ฝ้ายดิบ เกือบ ปลาแห้ง สินค้าสำเร็จรูปอุตสาหกรรม นำไปขายในบ้านเมืองของตน แต่พ่อค้าพื้นเมืองใน ลานนาไทย พ่อค้าหัวต่างนั้น จะไม่นิยมเดินทางไปค้าขายที่รัฐฉานและยูนนาน เพราะไม่มีความ ขำนาญในการค้าขายไม่สามารถแข่งกับพวกพ่อค้าเงี้ยวได้^๑

X เส้นทางการค้าระหว่างมะละแหม่งกับเมืองน่าน กองคารวานจะเดินทางจากมะละแหม่ง ผาปูน แม่สอด ตาก สุโขทัย พิษณุโลก อุตรดิตถ์ แพร่และเมืองน่าน พ่อค้าบางคนอาจ จะเดินทางไปถึงเชียงคำแล้วล่องเรือตามลำน้ำโขง ถึงเมืองหลวงพระบาง หนองคายเพื่อซื้อ ไหมดิบ กายาน นำไปขายในพม่า^๒ ที่เมืองหลวงพระบางนอกจากมีไหมดิบแล้ว ยังเป็นแหล่ง ล่องควายเข้ามาจำหน่ายในลานนาไทย มีควายเข้ามาในเชียงใหม่ปีละ ๕,๐๐๐-๖,๐๐๐ ตัว จาก หลักฐานประมาณปี พ.ศ. ๒๔๒๘^๓ X

๒. เส้นทางเรือระหว่างกรุงเทพฯ กับลานนาไทย

การล่องเรือค้าขายระหว่างกรุงเทพฯ กับเชียงใหม่ใช้แม่น้ำปิงเป็นเส้นทาง การเดินเรือ มีเรือหางแมลงป่องหรือเรือแม่ปะ เป็นพาหนะ มีเรือเดินทางจากเชียงใหม่ไป ระแหงประมาณ ๑,๐๐๐ ลำ และเรือจำนวนมากส่วนใหญ่จะเดินทางล่องไปถึงกรุงเทพฯ^๔ การเดินเรือไป-กลับ ต้องเสียเวลา ๒-๓ เดือน ทั้งนี้เพราะต้องผ่านเกาะแก่งใหญ่ ๆ ถึง ๓๒ แก่ง จากเมืองสอดถึงระแหง นอกจากนี้ในฤดูแล้งน้ำตื้นเขินไม่สะดวกในการเดินเรือ บางครั้งต้องซุดทรายเพื่อให้เรือเดินได้^๕

นอกจากนี้ยังมีเส้นทางแม่น้ำวัง มีเมืองลำปางเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ มีเรือพ่อค้า ชาวจีนนำสินค้าจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาขายเป็นจำนวนมาก

^๑Holt S. Hallet, Ibid., p. 210.

^๒James McCathy, Ibid., p. 119.

^๓Holt S. Hallet, Ibid., p. 104.

^๔Holt S. Hallet, Ibid. p. 104.

^๕คาร์ล บ็อก สมัยพระปิยะมหาราช แปลโดย เสฐียร พันธรังสีและอัมพร จุลานนท์, (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๐๕), หน้า ๑๕๕-๑๖๗.

การขยายตัวทางการค้า เป็นการเข้ามาของสินค้าอุตสาหกรรมของอังกฤษ อันจะมีผล
กระทบต่อการแตกสลายของระบบการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง เปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อขาย *

การขยายตัวทางการค้า ก่อให้เกิดการเข้ามาของชนกลุ่มใหม่ คือพ่อค้าชาวจีน พ่อค้า
เจียว หม่า การเข้ามาของคนกลุ่มนี้ก็ให้อำนาจของเจ้านายลดน้อยลงทั้งทางเศรษฐกิจและ
ทางการเมือง เจ้าไม่สามารถแข่งขันกับพ่อค้าไทยใหญ่และหม่า ซึ่งเป็นคนในบังคับของอังกฤษ
อังกฤษเรียกร้องให้เจ้าเปิดการค้าโดยเสรี พ่อค้าหม่าและไทยใหญ่ได้เปรียบในการเอาสินค้า
จากยุโรปมาขายเห็นได้ชัด เมื่อราชสำนักกรุงเทพฯ เข้าไปจัดการการปกครอง เป็นการเอื้ออำนวย
ให้กับผลต่อประโยชน์ทางการค้าของพวกกลุ่มคนจีนและพ่อค้าไทยใหญ่ หม่ามากยิ่งขึ้น

การเข้ามาของมิชชันนารีในเชียงใหม่

คณะมิชชันนารีหมายถึงคณะบุคคลที่ได้รับมอบหมายจากสภาคริสตจักรในต่างประเทศ มีฐานะ
เป็นตัวแทนขององค์การคริสเตียนให้เข้ามาดำเนินงานเพื่อวางรากฐานคริสตศาสนาโปรเตสแตนต์
ในประเทศไทยในวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ ได้มีมิชชันนารีสองคน คือนายแพทย์ คาร์ล
กูตสลาฟ และศาสนาจารย์ จากอบ ทอมลินเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ และเริ่มงานสอนศาสนา
ให้แก่บรรดาชาวจีนที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ต่อมาได้มีการดำเนินงานของบรรดามิชชันนารี
จากคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน ตั้งแต่พ.ศ. ๒๓๙๐ เป็นต้นมา โดยมีหมอบรัดเลย์เป็นผู้มี
บทบาทสำคัญในการดำเนินงาน และได้มีการขยายงานของมิชชันนารีไปยังภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะ
ที่เชียงใหม่ภายใต้การนำของมิชชันนารีคนสำคัญคือ ศาสนาจารย์คาเนเยล แมคกิลวารี (Daniel
McGilvary) ได้เดินทางเข้ามาในเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐ มีนโยบายในการดำเนินงาน
สอนศาสนาคริสต์ไปพร้อม ๆ กับการรักษาพยาบาลผู้ป่วย และให้การศึกษาแก่ประชาชน วัตถุประสงค์
หลักของมิชชันนารี คือการสั่งสอนให้ผู้คนหันมานับถือศาสนาคริสต์^๒

^๑ กฤษณา รังสิยานันทน์, การขยายตัวขององค์การคริสเตียนและผลที่มีต่อสังคมไทย
ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๗๑-๒๕๐๐, ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬา ๒๕๒๒, หน้า ๑๔.

^๒ เคนเนท อี. แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย ค.ศ. ๑๘๒๘-
๑๙๕๘, หน้า ๖๒.

การค้าเงินงานของมิชชันนารี เมื่อแมคคิลวารีได้เดินทางพร้อมครอบครัวมาถึง เชียงใหม่ในวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๐ โดยตอนแรกเข้ามาพักอาศัยอยู่ที่ศาลาที่พัก คนเดินทาง ซึ่งศาลานี้เข้าใจว่าอยู่ทางตอนใต้ของตลาดช่วงเมรุ (ตลาดวโรรส) ครอบครัวนี้เป็นจุดสนใจของประชาชนชาวเชียงใหม่มาก เพราะเป็นฝรั่งครอบครัวแรกที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองเชียงใหม่ และแมคคิลวารีได้เริ่มงานประกาศศาสนาแจกหนังสือเกี่ยวกับพระวจนะ ทำการสอนหนังสือไทย การแจกยา ซึ่งเป็นลักษณะการเข้าไปใกล้ชิดกับประชาชนด้วยวิธีการ รักษาพยาบาล กล่าวได้ว่าเป็นวิธีการที่ได้ผลทั่วไปทุกแห่ง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๑๑ ครอบครัว ศาสนาจารย์ วิลสัน เดินทางมาถึง และได้จัดตั้งคริสตจักรขึ้นเป็นแห่งแรกในภาคเหนือ เมื่อประชาชนได้รับความช่วยเหลือจากมิชชันนารีมากขึ้น ก็มีความเชื่อศรัทธาในมิชชันนารีและ ศาสนาคริสต์

การที่ศาสนาคริสต์และมิชชันนารีได้รับการยอมรับจากคนพื้นเมืองเพราะคำสอนของ ศาสนาคริสต์ตอบสนองอารมณ์ความรู้สึกและความเชื่อดั้งเดิมของคนพื้นเมืองจำนวนหนึ่งจากคำสอนที่ว่า พระเยซูเป็นพระเจ้าองค์เดียวที่ยิ่งใหญ่ที่สุด การที่เชื่อว่าพระเจ้าจะไถ่บาปให้กับมนุษย์นั้น ตอบสนองความรู้สึกของชาวพื้นเมือง อันศาสนาพุทธสอนให้เชื่อว่าใครทำบาปต้องชดใช้ไม่สามารถ แก้ได้ คนพื้นเมืองบางคนมีปัญหาเกี่ยวกับสิ่งที่เคยทำมาแล้วในอดีต เช่นฆ่าคนตาย ความรู้สึกผิดนั้น ยังคงอยู่ในจิตใจผู้นั้น คำสอนศาสนาพุทธไม่สามารถล้างบาปได้แต่ศาสนาคริสต์ พระเยซูจะเป็นผู้ ไถ่บาปให้กับผู้เขาริตเป็นคริสเตียน เช่นกรณีของพระยาข้าราชการเมืองลำปาง ซึ่งได้เขาริตเป็น คริสเตียนในปี พ.ศ. ๒๔๒๑^๑

ถึงแม้ประชาชนส่วนใหญ่ในเชียงใหม่จะนับถือศาสนาพุทธ แต่ก็ยังมีความเชื่อเรื่องผีสาร เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ควบคู่ไปกับคำสอนทางศาสนาพุทธ ความเชื่อเรื่องผีปรากฏในเอกสาร ลานนาไทยมากมาย ได้มีระบุในกฎหมายด้วย กฎหมายลักษณะตัดถ้อยต่อคำได้กล่าวถึงคนที่เป็นผีปอบ (ผีกะ) ว่า "คนที่เป็นผีปอบถูกแทงตายมิให้สืบสานเอาโทษผู้ใด เพราะมันเป็นผีปอบยอมไปทำร้าย

^๑ Daniel McGilvary, A Half Century Among the Siamese and the Laos, (New York : Flaming H. Rewell, 1912), PP 199-201.

เขาจึงถูกเขาแทงตาย ถ้าผีปอบทำให้คนตายต้องเสียค่าตัวให้แก่ผู้ตายแล้ว ให้ขับออกนอกเมืองเสีย^๑ ความเชื่อเรื่องผีเทวดานั้น ผีมีหลายระดับทั้งดีและไม่ดี ผีที่ดีเป็นผีที่คุ้มครองมนุษย์ ช่วยเหลือให้พ้นภัยต่าง ๆ ได้แก่ผีปู่ย่า หรือผีบรรพบุรุษ ผีปู่ย่านอกจากจะเข่นสังเวद्यประจำปีแล้ว จะสังเวद्यในกรณีที่ถูกหลานแต่งงาน และเมื่อคนในครอบครัวไม่สบาย จะไปนอนบ้านไว้เมื่อหายก็จะแก้บลด การสังเวद्यประจำปีทำกันในเดือน ๔ (ภาคเหนือ) เดือน ๗(ภาคกลาง) ผีบ้าน ผีเมืองเป็นผีบรรพบุรุษหรือผีเจ้าเมือง ซึ่งจะคอยปกป้องรักษาบ้านเมืองให้อยู่เย็น ถ้าเกิดศึกสงครามหรือมีศัตรูรุกรานจะทำพิธีเข่นสังเวद्यให้ผีบ้านผีเมืองช่วยเหลือ ผีบ้านผีเมืองชั้นประกอบด้วยเจ้าหลวงคำแดงเป็นหัวหน้า มีผีเจ้าเมืองเชียงใหม่ที่สิ้นชีวิตแล้วร่วมอยู่ด้วย นอกจากนี้ยังมี ความเชื่อในเรื่องโชคกลางหรือกลางสังหรณ์บางอย่างที่บอกเหตุร้ายเหตุดีได้ ความเชื่อแบบนี้เป็น ความเชื่อของคนระดับตั้งแต่เจ้านายถึงไพร่^๒

ความเชื่อเรื่องผีสางานั้นมีส่วนสำคัญต่อการกลับใจเข้าเป็นคริสเตียนของประชาชนชาวเชียงใหม่จำนวนหนึ่ง เพราะจากหลักฐานของมิชชันนารี แมคคิลวารีทำให้ทราบว่า ได้รับบุคคลผู้เข้ารับเป็นผู้นับถือนิกายโรมันคาทอลิกว่าเป็นผีโดยเฉพาะเป็นผีปอบ (ผีกะ) ซึ่งต้องถูกขับไล่ออกจากหมู่บ้านที่อยู่อาศัยพร้อมทั้งครอบครัว มิชชันนารีได้เข้าช่วยเหลือครอบครัวเหล่านี้เช่นครอบครัวของป่าแสง บุญที่ถูกกล่าวหาเป็นผีปอบ^๓ อีกทั้งสภาพความเจ็บป่วยโดยทั่วไปของประชาชนในเชียงใหม่ อันเกิดจากการระบาดของไข้มาเลเรียและไข้ทรพิษ ได้มีส่วนช่วยให้การประกาศศาสนาเป็นไปอย่างได้ผล

^๑ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๗-๒๖๘.

^๓ Daniel McGilvary, Ibid, p 205.

ความขัดแย้งของมิชชันนารีกับเจ้านายเมืองเชียงใหม่

ในช่วงเวลา ๒ ปีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๐-๒๔๑๒ นั้น มีผู้เข้ารับเป็นจำนวน ๗ คน^๑ ซึ่งพอจะยกตัวอย่างได้บางคนดังนี้ หนานอินตะ เป็นบุคคลแรกที่สนใจและยอมรับศาสนา เข้ารับศีลบัพติสมาเป็นคริสเตียน หนานอินตะเป็นชาวบ้านป่าตาล อำเภอต๋อยสะเก็ด เชียงใหม่ ถือกำเนิดประมาณ พ.ศ. ๒๓๓๖ หนานอินตะบวชเป็นพระอยู่หลายพรรษาภายใต้การอุปถัมภ์ของเจ้ากาวิโรรสฯ มีความรู้แตกฉานทางหนังสือพื้นเมืองและพระธรรมวินัย เมื่อลาสิกขาบทออกมา แล้วได้เป็นมรรคทายกของวัด หนานอินตะมีกิจธุระที่จะต้องเข้ามาในเมืองอยู่เสมอ จึงมีโอกาสเข้าไปพบปะฟังคำสอนขอยาจากหมอสอนศาสนา ได้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในเรื่องศาสนา ได้สอนภาษาและหนังสือพื้นเมืองให้กับแมคคิลวารี จนมีความศรัทธา และได้เข้ารับเป็นคนแรก

หลังจากหนานอินตะ เข้าเป็นคริสเตียนแล้ว ก็มีคนสนใจเข้ามาเป็นคริสเตียนอีกหลายคน มีทั้งพวกที่กล้าแสดงตนและไม่กล้าแสดงตน คนสำคัญสองคนที่น่าสนใจมากล่าวนี้เป็นผู้เสียสละในการศรัทธาความเชื่อในพระคริสต์ ได้ถูกพระเจ้ากาวิโรรสฯ สั่งประหารชีวิตคือ นายน้อยสุริยะ และหนานชัย ทั้งสองคนเป็นชาวบ้านแม่ปูคา อำเภอสันกำแพง ทั้งคู่เป็นเพื่อนบ้านใกล้เคียงกันและยังเป็นคนใต้บังคับของพระเจ้ากาวิโรรส นายน้อยสุริยะเป็นหมอฟันเมืองและเป็นคนดูแลไร่นา ไร่ควายตลอดจนลูกนาของพระเจ้ากาวิโรรสฯ จึงโปรดให้เป็นมรรคทายกของวัดในตำบลนั้น ซึ่งบุคคลในตำแหน่งนี้ไม่ต้องไปเป็นทหาร เมื่อมีสงครามและได้รับการยกเว้นจากการกะเกณฑ์ต่าง ๆ^๒

สำหรับเจ้านายนับว่าคนกลุ่มใหม่ที่เข้ามาคือมิชชันนารีนั้น มิได้เข้ามาทำผลประโยชน์ให้กับตน แต่พยายามเข้ามาสอนศาสนาเป็นการดึงคนออกไปจากศาสนาพุทธ ทำให้เจ้านายไม่พอใจมากในชั้นแรกแสดงออกด้วยการส่งจดหมายไปยังราชสำนักกรุงเทพฯ ให้ขับไล่มิชชันนารีออกจากเชียงใหม่โดยอ้างว่ามิชชันนารีทำให้เกิดการอดอยาก เกิดทุกข์ภัยร้าย แห้งแล้งขึ้นใน

^๑Lilian, Johnson Curtis, The Laos of North Siam, pp. 268-269.

^๒Daniel McGilvary, A Half Century Among the Siamese and the Lao, (New York: Flaming H. Rewell, 1912), pp. 99-101.

เชียงใหม่ แต่กงสุลอเมริกันได้อ้างจากจดหมายของแมคคิลวารีว่าข้อกล่าวหาที่ไม่มีเหตุผลโดย
อ้างว่าก่อนหน้าที่มิชชันนารีเข้าไปอยู่ในเชียงใหม่ก็เกิดการขาดแคลนข้าวขึ้นในเชียงใหม่ ยิ่งไป
กว่านี้ในปี พ.ศ. ๒๔๐๔-๒๔๐๕ ที่โคราชและเมืองอื่น ๆ ในเขตนั้นก็เกิดทุพภิกขภัยขึ้นเหมือนกัน
ทั้งที่ไม่มีมิชชันนารีขึ้นไปอยู่ ข้ออ้างของพระเจ้ากาวิโรศจึงไม่มีผล

พระเจ้ากาวิโรศฯ จึงเห็นว่าถ้ามีการดำเนินการบางอย่างที่เด็ดขาดอาจจะเป็นการ
ช่วยให้พวกมิชชันนารีกลัวและยอมออกไปจากเชียงใหม่ได้ ดังนั้น จึงสั่งประหารชีวิตหนานสุริยะ
และหนานชัยเสียบ เพราะเห็นว่าสองคนนี้เป็นคนในบังคับของตน เมื่อเข้ารับเป็นคริสเตียนแล้ว
ต้องละทิ้งพันธะหน้าที่เดิม เช่นต้องเลิกนับถือผี เทวดา อีกทั้งเมื่อเป็นคริสเตียนต้องหยุดทำงาน
ในวันอาทิตย์ ซึ่งทำให้ขัดผลประโยชน์ของเจ้านายเพราะในสมัยนั้นเจ้านายจะเรียกเกณฑ์คน
ในบังคับเมื่อไรก็ได้

เมื่อพระเจ้ากาวิโรศฯ ประหารชีวิตคนพื้นเมืองสองคน มิชชันนารีส่งหนังสือไป
กรุงเทพฯ ดังนั้น ในวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๔๑๒^๑ ราชสำนักกรุงเทพฯ จึงส่งข้าหลวง
มาพร้อมกับตัวแทนมิชชันนารี มีความเห็นว่าควรจะปิดมิชชัน ที่เชียงใหม่ลง แต่แมคคิลวารี
เห็นว่าจะทำจนกว่าพระเจ้ากาวิโรศฯ กลับขึ้นไปเชียงใหม่หลังจากลงมาเฝ้าที่กรุงเทพฯ
แต่เมื่อพระเจ้ากาวิโรศฯ กลับขึ้นมาถึงเชียงใหม่ก็ลี้ภัยไปเสียก่อน ฉะนั้น มิชชันนารีจึงคงอยู่
ต่อไปที่เชียงใหม่.

หลังจากนี้ก็มีความขัดแย้งระหว่างเจ้านายกับมิชชันนารีอีกในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์
ในปี พ.ศ. ๒๔๒๑^๒ มีหนุ่มสาวชาวคริสเตียนสองคนจะแต่งงานกัน ซึ่งเป็นการแต่งงานครั้งแรก
ของพวกคริสเตียนที่เชียงใหม่ การแต่งงานครั้งนี้ถูกคัดค้านโดยปู่ของฝ่ายหญิง ซึ่งเป็นหัวหน้า
หมู่บ้านที่ปฏิเสธไม่ยอมให้ฝ่ายหญิงแต่งงานนอกจากฝ่ายชายจะยอมเสียค่าบูชาผี ซึ่งมิชชันนารี
เห็นว่า การจ่ายเงินเป็นค่าบูชาผีนั้นผิดต่อกฎความเชื่อของคริสต์ แมคคิลวารีไม่ต้องการสร้างความ
ขัดแย้งให้มากขึ้นจึงเลื่อนการแต่งงานออกไป

^๑Ibid., pp. 121-122.

^๒Ibid., pp. 283-285.

เจ้านายที่คัดค้านการแต่งงานและสนับสนุนให้ทำตามประเพณีเมืองเชียงใหม่ คือ เจ้าอุปราชนุททวงศ์ ที่มีอำนาจมากในขณะนั้น ถึงแม้ว่าแมคกิลวารีจะขอร้องให้เจ้าอุปราชนุททวงศ์ อนุญาตฝ่ายหญิงยินยอม แต่เจ้าอุปราชนุททวงศ์ รัชกาลที่ ๕ ซึ่งอยู่ในฐานะที่อ่อนแอ หลังจาก กบฏวังหน้า และเชื่อว่ารัชกาลที่ ๕ ทรงไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับแม่โขงจะเรียกร้อง ซึ่งเป็นการคาดการณ์ที่ผิด เพราะว่า... ข้าหลวงประจำเชียงใหม่ คือ พระยาเทพประชุมชน นั้นเคยขัดแย้งกับเจ้าอุปราชนุททวงศ์ ในกรณีที่ไม่พอใจเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวของเจ้าอุปราชนุททวงศ์ อีกทั้งการกระทำในครั้งนี้เป็นโอกาสของพระยาเทพประชุมชนที่จะขยายอำนาจในเชียงใหม่โดยการ ลดอำนาจของเจ้าอุปราชนุททวงศ์

ดังนั้น พระยาเทพประชุมชนจึงชักชวนให้มิชชันนารีถวายฎีกาต่อกษัตริย์ที่กรุงเทพฯ ขอพระราชทานประกาศพระราชโองการให้มีอิสรภาพในการนับถือศาสนาในลานนาไทย ซึ่ง รัชกาลที่ ๕ ก็ทรงเห็นด้วยและให้อำนาจพระยาเทพประชุมชนในการร่างพระบรมราชโองการ เกี่ยวกับศาสนาเมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๑ ว่า

"แต่ที่สืบไป ถ้าผู้ใดจะชอบใจนับถือศาสนาใด ก็ให้ผู้นั้นถือตามชอบใจ อย่าให้ เจ้านาย พระยาลาว ท้าวแสนแลราษฎร ซึ่งเป็นญาติพี่น้องและมูลนายของผู้ที่นับถือ ศาสนาพระเยซูห้ามไม่ให้ถือ ไม่ให้ทำ คือไหว้ผี เลี้ยงผี ทำการงานต่าง ๆ ในวัน อาทิตย์ ก็อย่าให้กดขี่บังคับ ให้นับถือ ให้ทำเป็นอันขาด เว้นเสียแต่เป็นการศึกษา สงคราม และเป็นการสำคัญจำต้องใช้คนผู้นั้นในวันอาทิตย์ก็ใช้ได้ ก็อย่าให้เจ้านาย พระยาลาว ท้าวแสนขัดขวางห้ามปรามให้เป็นที่ยอมหมองแก่ทางพระราชไมตรีได้ ถ้าเจ้านายพระยาลาว ท้าวแสนแลราษฎรรู้หนังสือแล้ว อย่ากระทำให้ลวงประกาศไป แต่ข้อหนึ่งข้อใดได้เป็นอันขาด"^๑

พระบรมราชโองการนี้มีผลต่อการลดชื่อเสียงของเจ้าอุปราชนุททวงศ์แต่อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. ๒๔๒๑ นั้นอำนาจของเจ้านายลาวโดยส่วนรวมยังคงมีอิทธิพลในการปกครองอยู่

^๑ ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, เพชรลานนา เล่ม ๑, หน้า ๒๖๗-๒๗๐.

สภาพทางการเมืองภายในของเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๓๘๕-๒๔๑๗

สภาพทางการเมืองภายในของเมืองเชียงใหม่มีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในหมู่เจ้านายเมืองเชียงใหม่มากขึ้น ความขัดแย้งระหว่างเจ้านายเชียงใหม่นี้เปิดโอกาสให้ราชสำนักกรุงเทพฯ เข้าแทรกแซง และก่อให้เกิดความอ่อนแอในโครงสร้างทางการเมืองของเชียงใหม่ ถึงแม้ว่าตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๑ พระยามหาวงศ์เจ้าเมืองเชียงใหม่มีอำนาจเด็ดขาดในทางสามหัวเมืองแล้ว แต่สภาพการเมืองภายในของเชียงใหม่ นั้นไม่มีความมั่นคงนัก มีความขัดแย้งเกิดขึ้นในหมู่เจ้านายสายตระกูลพระยามหาวงศ์กับสายตระกูลอื่น อันเนื่องมาจากเจ้านายเชียงใหม่เพิ่มจำนวนมากขึ้น แต่ตำแหน่งทางการเมืองการปกครองมีอยู่น้อยเพียง ๕ ตำแหน่งเท่านั้น และเจ้านายที่ดำรงตำแหน่งเหล่านี้จะอยู่ในตำแหน่งจนสิ้นชีวิต อีกทั้งความสำคัญและอำนาจของเจ้านายนั้นขึ้นอยู่กับตำแหน่งทางการเมืองการปกครองที่เจ้านายแต่ละคนดำรงอยู่ ถึงแม้พระยามหาวงศ์ขึ้นมามีอำนาจ แต่ตำแหน่งเจ้ากานอีก ๔ คนนั้น มิได้เป็นบุตรหลานของเจ้ามหาวงศ์เลย ความต้องการขึ้นมาีอำนาจของเจ้านายสายมหาวงศ์ ทำให้เจ้านายสายนี้สร้างความชอบธรรมต่าง ๆ เช่นความสามารถในการรบ แต่ในขณะที่ตำแหน่งทางการเมืองการปกครองยังไม่ว่าง ทำให้เจ้านายต้องพยายามสร้างอำนาจขึ้น ก่อให้เกิดการแข่งขันอันนำมาสู่ความขัดแย้ง ความขัดแย้งในหมู่เจ้านายเชียงใหม่ปรากฏชัดขึ้นในสมัยที่ยกทัพไปทำสงครามเชียงตุง และทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ

ดังนั้น เมื่อพระยามหาวงศ์หรือพระเจ้าเชียงใหม่มโหตรประเทศถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. ๒๓๘๗ ก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องตำแหน่งเจ้านายขึ้นในหมู่เจ้านายเชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่มโหตรประเทศนั้นมีอำนาจอยู่ในเชียงใหม่เกือบ ๓๐ ปี ตั้งแต่เป็นพระยาอุปราชสมัยพระยาพุทธวงศ์จนได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้ามโหตรประเทศมีเจ้านายที่มีบทบาทสำคัญหลายคน คือพระยาอุปราชพิมพิสาร (พ.ศ. ๒๓๘๐-๒๓๘๕) พระยาราชวงศ์น้อยมหาพรหมคำดง (พ.ศ. ๒๓๖๘-๒๓๘๗) นายน้อยภนินไชยบุตรพระยาเชียงใหม่ พุทธวงศ์เป็นพระยาราชบุตร (พ.ศ. ๒๓๖๘-๒๓๘๗) นายขนานสุริยวงศ์บุตรพระเจ้ากาวิละ เป็นพระยาบุรีรัตน (พ.ศ. ๒๓๖๘-๒๓๘๔) นอกจากนี้มีนายน้อยมหาพรหม ซึ่งเป็นบุตร

ของพระเจ้าเชียงใหม่มหัศจรรย์ประเทศ ซึ่งมีอำนาจมากแต่ไม่ได้มีตำแหน่งทางการปกครอง เพราะตำแหน่งที่มีอยู่ มีคนดำรงอยู่เต็มหมด นายน้อยมหาพรมมีบทบาทมากในฐานะเป็นลูกของเจ้าเมือง มีความสามารถในการทำสงครามใน พ.ศ. ๒๓๕๒ ได้ยกทัพไปตีเชียงตุง แต่ไม่สำเร็จ เพราะเกิดความขัดแย้งกับพระยาอุปราชมพิสาร พระยาอุปราชมพิสารไม่ได้ขอความช่วยเหลือในการยกทัพไปช่วยในการตีเชียงตุง อาจเป็นเพราะพระยาอุปราชมพิสารกลัวนายน้อยมหาพรมจะได้รับความดี ความชอบ ว่าเป็นการเพิ่มอำนาจให้มากขึ้น อันจะมีผลต่อการขึ้นมามีตำแหน่งทางการปกครอง

ความขัดแย้งมาปรากฏชัดขึ้นเมื่อพระเจ้ามโหตรประเทศถึงแก่พิราลัย นายน้อยมหาพรมกลัวที่จะเสียผลประโยชน์และอำนาจ ต้องการจะขึ้นมามีอำนาจแทน แต่ตามประเพณีเจ้าเมืองนั้นต้องมาจากตำแหน่งพระยาอุปราช คือพระยาอุปราชมพิสารจะต้องเป็นเจ้าเมือง ซึ่งเป็นบุตรของพระยาเชียงใหม่คำพัน เมื่อพระยาคำพันสิ้นชีวิตลง พระยาอุปราชมพิสารซึ่งยังเป็นนายพิสารอยู่ทะเลาะกับน้องชาย คือนายน้อยมหาพรมคำคงในปี พ.ศ. ๒๓๖๔ จึงหนีลงมาอยู่กรุงเทพฯ และได้ขึ้นไปรับราชการที่เชียงใหม่ช่วยพระยาอุปราชมหาวงษ์แต่ไม่มีตำแหน่งทางการปกครอง ต่อมาเมื่อพระยาอุปราชมหาวงษ์ขึ้นเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. ๒๓๘๔ จึงตั้งให้นายพิสารเป็นพระยาอุปราช แทนที่จะเลื่อนนายน้อยมหาพรมคำคง ซึ่งเป็นพระยาราชวงศ์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๖๔ ขึ้นมาเป็นอุปราช พระยาอุปราชมพิสารเป็นเจ้านายที่มีบทบาทในเชียงใหม่มาก ทั้งในความสามารถทางการสงคราม อีกทั้งสายตระกูลก็เป็นบุตรพระยาคำพันที่เกิดจากเจ้าหญิงคำแปง และมีน้องชาย ๒ คน ในบิดามารดาเดียวกัน ได้เป็นเจ้าเมืองลำพูน คือนายไชยลังกา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๐ และนายหนานธรรมลังกาได้เป็นพระยารัตนอาณาเขตเมืองเชียงราย เจ้านายสำคัญที่มีสิทธิเป็นเจ้าเมืองนอกจากพระยาอุปราชมพิสารแล้ว ก็มีพระยาบุรีรัตน์ ขนานสุริยวงศ์บุตรพระเจ้ากาวิละ ส่วนพระยาราชวงศ์และพระยาราชบุตรนั้นได้สิ้นชีวิตลงไปแล้วในปี พ.ศ. ๒๓๘๔

ความขัดแย้งของเจ้านายเชียงใหม่เป็นการเปิดโอกาสให้ราชสำนักกรุงเทพฯ เข้าามีอิทธิพลในการเลือกเจ้าเมืองใหม่ หลังจากการสิ้นชีวิตของพระยามหาวงษ์ พ.ศ. ๒๓๘๗

ทางราชสำนักกรุงเทพฯ จึงส่งหลวงวิสุตธรรมบัตติ และเจ้าพระยามุขมนตรี ซึ่งเป็นขุนนางผู้ใหญ่ ในกรมพระราชวังบวรฯ ขึ้นมาฟังราชการทางเมืองเชียงตุงด้วย ให้จัดการเผาศพเจ้าเมือง เชียงใหม่ให้เสร็จ แล้วให้นายน้อยมหาพรม พระยาอุปราชมพิสารลงไปกรุงเทพฯ เมื่อ ข้าหลวงจากกรุงไปถึงเชียงใหม่ให้เสร็จ พ.ศ. ๒๓๙๘ นั้น พระยาอุปราชมพิสารป่วย และ นายน้อยมหาพรมก็แสดงอาการก้าวร้าวแสดงอำนาจในเชียงใหม่ จากหลักฐานที่พระยาอุปราชมพิสารส่งมาถึงเจ้าพระยามราชที่กำแพงเพชรว่า

"...นายน้อยมหาพรมบุตรพระเจ้าเชียงใหม่ จะคิดอ่านฉันทใคร่ยังไม่แจ้ง ทุกวันนี้ นายน้อยมหาพรม เกณฑ์เอาลูกบ่าวถึง เครื่องศาสตราวุธประมาณ ๑๕๐-๒๐๐ คน ทุกวันไม่ขาด ด้วยราชการบ้านเมืองร้ายดีเป็นฉันทใด หากแจ้งอยู่ในพระร้ายเสด็จ กรมหลวงวงษาธิราชสนิทและเจ้าพระยามราช พระยาสุเรนสิ้นทุกประการแล้ว อยู่มาทุกวันนี้ตัวนายน้อยมหาพรมก็เรียกเอาสมุหบัญชี จำนวนคนเมืองเชียงใหม่ไปถือไว้ ชักเอาพวกเมืองเชียงตุง และบ่าวพระยาบุรีรัตน์ บ่าวนายนารสุริยวงษ์เอาไปไว้ ณ สมุดทำเองคนเดียว ไม่บอกให้มุสนายเขารู้ ทำเอาแต่ตามใจ คนเหล่านั้นเขาก็ ไม่สมัคร ก็กดขี่ข่มเหง จะปรึกษาผู้ใดก็ไม่มี..."^๑

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานว่า นายน้อยมหาพรมส่งหนังสือไปยังข้าหลวงอังกฤษที่ตะนาวศรี เพื่อขอแลกช้างกับอาวุธ แต่ก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้น^๒ ข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ขึ้นไปจัดงานเผาศพเสร็จแล้ว ไม่สามารถจัดการปัญหาเรื่องตำแหน่งเจ้าเมืองได้ เพราะพระยาอุปราชมพิสารก็ได้สิ้นชีวิตลง คงเหลือแต่นายน้อยมหาพรมและพระยาบุรีรัตน์ ได้เดินทางมากรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๓๙๘ นโยบายของราชสำนักกรุงเทพฯ นั้นไม่ต้องการให้ความขัดแย้งระหว่างเจ้านายเชียงใหม่เพิ่มมากขึ้น การตั้งเจ้านายจึงต้องรับฟังความเห็นของเจ้าเมืองลำปางและลำพูนด้วย ในตอนต้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าจะให้พระยาอุปราชมพิสารเป็นเจ้านคร จางวาง มีอำนาจทั่วไปเหนือดินแดนเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน ให้พระยาบุรีรัตน์เป็นเจ้าเมือง

^๑ หมาย., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๑๗ เลขที่ ๑๕ พระยาพิสาร เจ้าเมืองลำปาง และลำพูน ถึงเจ้าพระยามราชที่กำแพงเพชร.

^๒ Nigel J. Brailey, Ibid, p 112.

เชียงใหม่ นายน้อยมหาพรหมเป็นพระยาอุปราชา^๑ แต่เมื่อพระยาอุปราชาพิมพิสารสิ้นชีวิต ก็เลิกล้มความคิดนี้อีกทั้งเมื่อพระยานครลำปาง พระยาลำพูน ซึ่งลงมาเฝ้าในภายหลัง มีความวิตกกับพฤติกรรมของนายน้อยมหาพรหม จึงหันเข้าข้างกับฝ่ายของพระยาบุรุษรัตน ได้ร่วมกันปรึกษานายน้อยมหาพรหมว่า "...เจ้าน้อยมหาพรหมเป็นคนฮึกหาญไป พี่น้องจะว่ากล่าวสั่งสอนสิ่งใดก็ขัดแข็งคือตั้ง แล้วไม่ยอมอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ จะให้กลับขึ้นไปทำราชการ ณ เมืองเชียงใหม่ ถ้าพฤติการณ์ใดเห็นผิดว่ากล่าวห้ามปรามไม่ฟัง ก็จะไม่เสวยราชการไป..."^๒

สำหรับราชสำนัก กรุงเทพฯ เห็นว่า การตั้งเจ้าเมืองนั้นต้องให้เจ้านายและเจ้าเมืองลำพูน ลำปาง เห็นด้วย อีกทั้งปัญหาของกรุงเทพฯ คือเพิ่งแพ้สงครามเชียงตุง อีกทั้งรัชกาลที่ ๔ ก็เพิ่งขึ้นครองราชย์ไม่นานจึงตั้งพระยาบุรุษรัตนเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ และในสมัยนี้เองพระราชทานตำแหน่งเจ้าให้แก่เจ้านายทั้งสามเมือง^๓ พระยาบุรุษรัตนเมื่อได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่แล้ว ขอพระราชทานให้ตั้งเจ้านายบุตรหลานดำรงตำแหน่งเป็นเจ้ากาน ที่เหลือคือ ขอตั้งนายขนานธรรมปัญญา บุตรพระยาเชียงใหม่คำพินเป็นเจ้าอุปราชา นายน้อยน่อคำ บุตรพระยาเชียงใหม่ข้างเผือกธรรมลังกา เป็นเจ้าราชวงศ์ นายอินทนน บุตรพระยาราชวงษ์น้อยมหาพรหมคำคงเป็นพระยาบุรุษรัตน นายน้อยแผ่นฟ้า บุตรพระยาราช บุตรน้อยสุริยมาฏ เป็นพี่ชายของพระยาบุรุษรัตนนี้เป็นเจ้าราชบุตร^๔

จะเห็นว่าตำแหน่งเหล่านี้ไม่มีเชื้อสายของเจ้าเมืองเดิม คือพระเจ้ามโหตรประเทศ อยู่เลย แต่รัชกาลที่ ๔ มิได้ทรงยินยอมตามที่ขอ ไม่มีพระราชประสงค์ที่จะก่อให้เกิดความแตกร้างในหมู่เจ้านายเชียงใหม่^๕ จึงตั้งนายขนานสุริยวงศ์บุตรพระเจ้ามโหตรประเทศเป็น

^๑ พระยามหาอำมาตย์ธิปติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

^๒ หวณ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๘ เลขที่ ๑๓ หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงเชียงใหม่.

^๓ หวณ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๐ เลขที่ ๓๗ ร่างศกอักษรถึงเมืองเชียงใหม่ และ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๘ เลขที่ ๘๖ ประกาศตั้งลาวเป็นเจ้า.

^๔ หวณ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๘ เลขที่ ๒๑ บัญชีรายชื่อคนเมืองเชียงใหม่.

เจ้าราชบุตรแทนนายน้อยแผ่นดินฟ้า อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมาเจ้ากาวิโรศฯ เจ้าเมืองเชียงใหม่ก็ขอพระราชทานให้รัชกาลที่ ๔ จึงพระราชทานตำแหน่งเจ้าราชภาคินัยขึ้น^๑ ส่วนนายน้อยมหาพรหมโปรดเกล้าให้รับราชการอยู่ ณ กรุงเทพฯ ได้พระราชทานยศเป็นพระยาอูตรการโกศล และได้ถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. ๒๔๐๑

เมื่อเจ้ากาวิโรศฯ ขึ้นมาเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่แล้วนั้น พยายามสร้างอำนาจของตนให้เข้มแข็งมากขึ้น เจ้านายในตำแหน่งเจ้ากานส่วนใหญ่มักเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์อันดีกับเจ้ากาวิโรศฯ ส่วนนายน้อยแผ่นดินฟ้าซึ่งเป็นหลานก็ได้เป็นเจ้าราชภาติไนย อีกทั้งเจ้ากาวิโรศฯ นี้เคยเป็นพระยาบุรีรัตนมาตั้งแต่สมัยพระยาเชียงใหม่พุทธวงศ์ มีอำนาจมาประมาณ ๓๐ ปี ซึ่งต้องมีฐานอำนาจของกำลังคนและทรัพย์สิน อีกทั้งความสัมพันธ์กับเจ้าเมืองเดิม คือมีศักดิ์เป็นบุตรเขยของพระเจ้ามโหตรประเทศ แต่งงานกับเจ้าอุษา ซึ่งในประเพณีลานนาไทยก็ให้ความสำคัญกับลูกสาวมาก มีสิทธิแบ่งส่วนมรดกของบิดาด้วยเท่ากับลูกชาย ดูได้ในเรื่องการแบ่งป่าแม่ยมวที่กล่าวแล้ว มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของเจ้ากาวิโรศฯ ในการกำจัดอำนาจของนายน้อยมหาพรหม โดยเข้ายึดทรัพย์สินสมบัติของบุตรชายและหญิงของนายน้อยมหาพรหม คือนายน้อยเทพวงษ์ นางสุวรรณานางแก้ว วรรณมา^๒

นอกจากนี้เจ้ากาวิโรศฯ ยังขยายอำนาจไปยังเมืองลำพูน ลำปาง โดยเดินทางไปลำปางในปี พ.ศ. ๒๔๐๕ เพื่อจัดการบอกกล่าวให้เจ้าเมืองลำปางกับเจ้าอุปราชทำการปรองดองกัน โดยถ้าเจ้าอุปราชขอสมมาเจ้าเมืองลำปางด้วยต้นไม้เงินทองหนักต้นละร้อยบาทหนึ่ง^๓ เมื่อเจ้าอุปราชเมืองลำปางสิ้นชีวิต เจ้ากาวิโรศฯ ก็ไปเมืองลำปางเพื่อจัดการปลงศพ อาจเป็นไปได้ว่าเป็นการเข้าไปมีอิทธิพลในการเลือกตั้งเจ้าอุปราชคนใหม่

^๑ หมาย., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๐ เลขที่ ๑๓ ร่างศุภอักษรถึงเจ้านครเชียงใหม่ตั้งนายน้อยหน่อคำเป็นเจ้าราชวงศ์ นายน้อยแผ่นดินฟ้าเป็นเจ้าราชภาติไนย.

^๒ หมาย., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๗ เลขที่ ๑๑๐ คำให้การนายน้อยเทพวงษ์.

^๓ พระยาประชากิจกรจักร์ , เรื่องเดียวกัน , หน้า ๔๘๖.

นโยบายการสร้างฐานอำนาจทั้งในเชียงใหม่และลำปาง ลำพูน เมื่อเจ้ากาวิโรศฯ ได้รับการแต่งตั้งเป็น "พระเจ้า" นั้น ก็ได้สร้างความชอบธรรมในอำนาจให้กับตัวเองมากขึ้น โดยการใช้ศาสนาในปี พ.ศ. ๒๔๐๕ หลังจากกลับจากกรุงเทพฯ ได้สร้างพระวิหารวัดนันทาราม ถวายต้นไม้เงินทองคู่หนึ่งพร้อมเครื่องสักการบูชาที่วัดพระธาตุลำปางหลวงใน พ.ศ. ๒๔๐๖ ฉลองพระพุทธรูปและบวชกุลบุตร (คือบวชปล่อยทาส) ให้หล่อระบำใหญ่หนักทอง ๗ แส่น ๒ หมื่น ๕ พันตำลึงไว้บูชาพระธาตุลำพูน^๑

ถึงแม้ว่าพระเจ้ากาวิโรศสุริยวงศ์จะเป็นผู้มีอำนาจและอิทธิพลมาก แต่ความขัดแย้งทางการเมืองก็ยังคงปรากฏขึ้นในเชียงใหม่ ดังจะเห็นจากเหตุการณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๐๘ เจ้าอุปราช เจ้าราชบุตร เจ้าราชวงศ์ เมืองนครเชียงใหม่ มีหนังสือบอกกล่าวโทษพระเจ้ากาวิโรศสุริยวงศ์ว่า พระเจ้ากาวิโรศฯ จัดช่างเผือกเอาไปให้พม่า แล้วพม่าให้คนนำสิ่งของมาตอบแทนพระเจ้าเชียงใหม่ให้ล้มพูดกับพม่า เมื่อพม่ากลับไป พระเจ้าเชียงใหม่จึงสั่งฆ่าอำมเสียด อีกทั้งหนังสือของนายเทพวงษ์ที่เป็นลูกนายน้อยมหาพรมนั้นกล่าวโทษพระเจ้าเชียงใหม่ว่าได้ยึดทรัพย์สมบัติของตนและพยายามจะจับตัวนายน้อยเทพวงษ์ให้ได้

กรณีการฟ้องร้องกล่าวโทษพระเจ้ากาวิโรศฯ นี้มีหลักฐานจากคำให้การของนายเทพวงษ์ที่แสดง ว่าเจ้านาย คือเจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตรนั้นมีความไม่พอใจพระเจ้ากาวิโรศฯ ที่กุมอำนาจไว้แต่คนเดียว เจ้านายทั้งสามนี้ไม่มีอำนาจเลย "...จะมีราชการบ้านเมืองสิ่งใด การงาน สิทธิขาดอยู่แต่พระเจ้าเชียงใหม่ผู้เดียว ไม่ได้ปรึกษาหารือเจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร ก็ไม่มีใครไ้มาหาหาพระเจ้าเชียงใหม่ เชื้อถือแต่เจ้าบุรีรัตน์ เจ้าราชภาคินัย เห็นว่าอย่างไรพระเจ้าเชียงใหม่ก็เห็นด้วย..."^๒

เจ้านายที่มีความขัดแย้งกับพระเจ้ากาวิโรศนั้นเป็นเจ้านายสายตระกูลอื่น คือเจ้าอุปราช จากสายของพระยาเชียงใหม่คำพั้นและเจ้าราชวงศ์จากสายพระยาเชียงใหม่ธรรมลังกา ซึ่งสันนิษฐานว่าถึงแม้เจ้านายสองสายนี้มีตำแหน่งในทางการปกครอง แต่ในขณะที่เจ้าเมืองมีอำนาจ

^๑ พระยาประชาภิจักรจักร์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๖-๔๕๘.

^๒ หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๗ เลขที่ ๑๑๐.

เข้มแข็ง อำนาจทางการเมืองก็ขึ้นอยู่กับเจ้าเมืองคนเดียวในการที่จะแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับเจ้านายอื่น ๆ จากเอกสารข้างต้นนี้ เข้าใจว่าพระเจ้ากาวิโรรสฯ คงผูกขาดอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะกรณีรายได้จากป่าไม้ไว้ในหมู่พรรคพวกของตน ทำให้เจ้านายกลุ่มอื่นไม่พอใจ จึงเกิดการฟ้องร้องลงมา ณ กรุงเทพฯ เพราะในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ พระเจ้ากาวิโรรสฯ ลงมากรุงเทพฯ นำขุนหลวงบุตรฟ้าโกลานเมืองหมอกใหม่เข้าเฝ้าทูลละอองและโปรดเกล้าให้เสนาบดีชำระคดีความตามข้อกล่าวหา พระเจ้ากาวิโรรสฯ ว่า เจ้าเมืองนายมีหนังสือมาขอซื้อช้าง เจ้าเมืองเชียงใหม่จึงให้ช้างไป ๒ เชือก ไม่เอาเงิน เพราะกลัวเสียเกียรติยศ ส่วนเรื่องฆ่าล้ามพม่า คือนายน้อยศรีวิไชยนั้น เพราะพม่าส่งหนังสือมาขอบุตรฟ้าโกลานกลับคืนไป เจ้าเชียงใหม่ไม่ต้องการให้บุตรฟ้าโกลานทราบ แต่นายน้อยศรีวิไชยนำเอาไปพูด พระเจ้าเชียงใหม่จึงให้ฆ่าเสีย เสนาบดีที่กรุงเทพฯ ตัดสินว่าพระเจ้าเชียงใหม่ไม่ผิดตามข้อกล่าวโทษ จึงให้กลับไปเชียงใหม่ ส่วนพระยาอุปราชา พระยาราชนางษ์ พระยาราชนบุตรให้อยู่ ณ กรุงเทพฯ ก่อนให้พระเจ้าเชียงใหม่ปรึกษา เจ้าเมืองลำปางและเจ้าเมืองลำพูนว่าจะทำประการใด เห็นด้วยพร้อมกันแล้ว ค่อยมีศุภอักษรบอกลงมา^๑

หลังจากเหตุการณ์นี้ พระเจ้ากาวิโรศพยายามจำกัดอำนาจของคู่แข่งชั้นลง พยายามที่จะขอพระราชทานเลื่อนตำแหน่งเจ้านายพรรคพวกของตน โดยพระเจ้าเชียงใหม่ได้ส่งศุภอักษรมาในปี พ.ศ. ๒๔๑๐ ขอดังเจ้าบุรีรัตน์เป็นเจ้าอุปราชา เจ้าราชภาติไนยเป็นที่เจ้าราชวงศ์ นายนาธรรมปัญญา บุตรพระยาเชียงใหม่คำพัน เป็นที่เจ้าบุรีรัตน์ นายบุญทวงษ์เป็นที่เจ้าราชภาตินัย นายน้อยพุทธวงษ์ ซึ่งเป็นลูกเลี้ยงพระเจ้ากาวิโรศฯ เป็นเจ้าราชบุตร แต่เจ้าพระยาภูธราภัยจึงส่งหนังสือมาบอกว่าไม่สมควรนำขึ้นกราบบังคมทูล

ปัญหาความขัดแย้งภายในกลุ่มเจ้านายเชียงใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๗ นั้น เปิดโอกาสให้ราชสำนักกรุงเทพฯ เข้ามามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเชียงใหม่มากยิ่งขึ้น เห็นได้จากในปี พ.ศ. ๒๓๘๘

^๑ ทวณ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๔ เลขที่ ๔๕ คำให้การหลวงเสนาภักดี และ พงศาวดารโยนก, หน้า ๔๔๔.

^๒ ทวณ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๔ เลขที่ ๑๐๘ ร่างตราถึงเมืองนครเชียงใหม่.

ตารางการส่งบรรณาการของเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๐๐-๒๔๑๓

ปี พ.ศ. ที่ลงมาส่ง	ผู้ลงมาส่ง	ต้นไม้ทอง		ต้นไม้เงิน		ของอื่น ๆ
		ความสูง	น้ำหนัก	ความสูง	น้ำหนัก	
พ.ศ. ๒๔๐๐	นายน้อยแผ่นดินฟ้า นายมหาวัน	๓ ศอกคืบ	๔ ต่ำลิ่ง	๓ ศอกคืบ	๗ ต่ำลิ่ง	ไม้ขอมสัก ๓๐๐ ต้น
พ.ศ. ๒๔๐๑	เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชภาคินัย	๓ ศอกคืบ ๗ ชั้น	๕ ต่ำลิ่ง	๓ ศอกคืบ	๗ ต่ำลิ่ง	ไม้ขอมสัก ๓๐๐ ต้น
พ.ศ. ๒๔๐๒	เจ้ากาวิโรรสสุริยวงษ์	๕ ศอก	๑๐ ต่ำลิ่ง	๕ ศอกคืบ	๑ ชิ่ง	ไม้ขอมสัก ๔๐ ต้น
พ.ศ. ๒๔๐๔	เจ้ากาวิโรรสสุริยวงษ์	๔ ชั้น	๑๐ ต่ำลิ่ง	๕ ศอกคืบ	๑ ชิ่ง	น้ำรัก ๑๕๐ บอกล
พ.ศ. ๒๔๐๕*	พระเจ้ากาวิโรรสสุริยวงษ์	๔ ชั้น	๑๕ ต่ำลิ่ง	๕ ศอก	๑ ชั้น	น้ำรัก ๓๐๐ บอกล มาดู่ ๖ ตัว
พ.ศ. ๒๔๑๔**	พระเจ้ากาวิโรรสสุริยวงษ์ เจ้าบุรีรัตน์เป็นเจ้าอุปราช นายน้อยพุทธวงษ์เป็น เจ้าราชบุตร	๔ ศอกคืบ ๔ ชั้นมีกิ่ง๔๓ กิ่ง ใบ ๒๖๗ ใบ ดอก ๑๗๕ ดอก	๑๐ ต่ำลิ่ง	๕ ศอกคืบ	๑ ชิ่ง	เบาะ ๑ หมอน ๒ นอระมาต ๓ ยอด หนัก ๖ ชิ่ง งามข้าง ๒ กิ่งหนัก ๔๐ ชิ่ง ฝาบাত্র ๑ ชิ่ง บাত্রสีแดง ๔๘ บাত্র ฝาบাত্র ๑ ชิ่ง บাত্রสีดำ ๔๘ บাত্র

* ประจำปีพ.ศ. ๒๔๐๗ แต่หน้าเอามาส่ง พ.ศ. ๒๔๐๐ ** ประจำปี พ.ศ. ๒๔๑๒ แต่หน้าเอามาส่ง พ.ศ. ๒๔๑๓

๑ บัตรซีเจ้าเมืองลาวพองดำส่งเครื่องบรรณาการประจำปี

พระเจ้ากาวิโรรสฯ ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทางกรุงเทพฯ มีนโยบายที่จะเข้ามายุ่งเกี่ยวกับผลประโยชน์ในหัวเมืองลานนาไทย มากยิ่งขึ้น แต่เดิมนั้นเชียงใหม่ไม่ต้องส่งบรรณาการให้แก่กรุงเทพฯ มีแต่การเรียกเกณฑ์สิ่งของอันเป็นผ้าขาว ไม้ขนสัก แต่ไม่ต้องส่งมาให้กรุงเทพฯ แน่นนอนเป็นประจำทุกปี ภายหลังจาก พ.ศ. ๒๓๙๙ ราชสำนักกรุงเทพฯ กำหนดให้เชียงใหม่ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการอันเป็นต้นไม้เงินต้นไม้ทองพร้อมด้วยไม้ขนสัก ซึ่งไม้ขนสักนั้นในปีหลัง ๆ ไม่ปรากฏว่ามีไม้ขนสัก แต่เป็นของอย่างอื่น เช่นน้ำรัก งาช้าง ม้า ฝาบตร เป็นต้น การส่งบรรณาการนั้นกำหนดให้ส่งทุกปี แต่เมื่อส่งมาได้ ๓ ปี ถึง พ.ศ. ๒๔๐๒ นั้น พระราชทานให้เปลี่ยนเป็นทุกสามปี เจ้าเมืองต้องลงมาส่งบรรณาการที่กรุงเทพฯ ด้วยตนเอง ดูรายละเอียดในตารางการส่งบรรณาการของเมืองเชียงใหม่

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเชียงใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๙-๒๔๑๗ มีผลก่อให้เกิดความสั่นคลอนในโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและ เศรษฐกิจของเชียงใหม่ โดยการเข้ามาของกลุ่มผลประโยชน์ใหม่อันได้แก่ คนในบังคับอังกฤษเพื่อทำป่าไม้ นำมาสู่ความขัดแย้งกับเจ้านายเมืองเชียงใหม่เกิดกรณีพิพาทฟ้องร้องกันขึ้น อันเนื่องมาจากการใช้อำนาจอย่างกว้างขวางและเด็ดขาดของเจ้านาย และผลประโยชน์จากการทำป่าไม้ก็ยังก่อให้เกิดความขัดแย้งในระหว่างเจ้านายกันเองด้วย ซึ่งเป็นการสั่นคลอนค่อย ๆ กร่อนอำนาจของเจ้านายให้น้อยลง ความขัดแย้งระหว่างเจ้านายเชียงใหม่กับมิชชันนารีก็เป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่ทวีความอ่อนแอในอำนาจของเจ้านายมากขึ้น ซึ่งนำสู่การออกกฎหมายประกาศให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาในเชียงใหม่มีผลกระทบต่ออำนาจของเจ้านาย ยิ่งไปกว่านั้น ปัญหาที่เกิดขึ้นในเชียงใหม่อันมีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษ และความขัดแย้งในหมู่เจ้านายเชียงใหม่เป็นเหตุให้ราชสำนักกรุงเทพฯ ต้องเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมืองภายในของเชียงใหม่เพิ่มมากขึ้น จนเป็นเหตุให้ราชสำนักกรุงเทพฯ เข้ามาจัดราชการในปี พ.ศ. ๒๔๑๗